

Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hıristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri

Zekiye Sönmez*

Öz

Hz. İsa'nın tebliğe başlamasıyla Hıristiyanlık, I. yüzyılda Filistin bölgesinde, bir Yahudi ihya hareketi olarak ortaya çıkmış ve zamanla evrensel nitelik kazanmıştır. Hz. İsa'nın takipçileri Hıristiyanlığı, Roma İmparatorluğu'nun her tarafında yaymaya çalışmıştır. Hıristiyanlık yayılırken zaman zaman bazı dinî grupların ve devlet yönetiminin baskılarına maruz kalmıştır. Roma'nın, Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul etmesinden sonra, durum değişmiş, fakat sonrasında Hıristiyan ilahiyatına dair bazı problemler ortaya çıkmıştır. Bu problemler konsillerde tartışılmıştır. Bu süreçte Hıristiyanlar; Aryanistler, Nestûriler ve Monofizitler gibi dinî gruplara ayrılmıştır. Bu şekilde çeşitli gruplardan oluşan Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu, Sâsânî İmparatorluğu ve Arap Yarımadası topraklarında hızla yayılmıştır. Nitekim Yarımada'nın güneybatı kesimlerindeki Necrân'da, İslâm'ın ortaya çıktığı sırada yoğun Hıristiyan varlığından söz edilmiştir. Hz. Muhammed, tebliğ sürecinde Necrân Hıristiyanlarına İslâm'a davet mektubu göndermiştir. Bu sebeple Necrân'dan Medine'ye bir Hıristiyan heyet gelmiştir. Hz. Muhammed, onları İslâm'a davet etmiş, fakat onlar kendi dinlerinde kalmak istemiştir. Hz. Muhammed, Necrânlı Hıristiyanlara dinlerini rahat yaşamaları için teminat mektubu vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. İsa, Hıristiyanlık, Arap Yarımadası, Hz. Muhammed, Necrân, Mubâhale

Christianity in Najrân and Mohammad's Relations with Najrân Christian Clergy

Abstract

With the start of Jesus' notification, Christianity emerged of as a Jewish revival movement, in first century, in Palestine region and over time it gained global character. The followers of Jesus has been trying to spread to Christianity throughout the Roman Empire. When Christianity spread, it has been exposed to the repression of some religious groups and the state administration from time to time. After Rome had accepted Christianity as the official religion, the situation has changed, but then some problems have emerged on the Christian theology. These problems were discussed in council. In this process, Christians have divided into religious groups such as Aryanists, Nestorians and Monophysites. In this way, Christianity which consists of various groups, spread rapidly to the Roman Empire, the Sassanid Empire and in the Arabian Peninsula. Indeed, in Najrân in the southwest part of the Peninsula, in which Islam emerged it was the existence intense Christian. Mohammad, in the notification process, has sent a letter of invitation to Islam to Najrân Christians. Therefore, a Christian delegation from Najrân came to Medina. Mohammad invited them to Islam, but they have to stay in their own religion. Mohammad has given letters of guarantee to Nejrân Christians for comfortable to live their religion.

Keywords: Jesus, Christianity, Arabian Peninsula, Mohammad, Najrân, Mubâhale

* Yrd. Doç Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
(sonmezzekiye@yahoo.com.tr)

Giriş

Hıristiyanlık, Miladî I. yüzyılın başında Hz. İsa ile birlikte bir Yahudi ihya hareketi olarak, Roma İmparatorluğu'nun denetimindeki Filistin-İsrail bölgesinde ortaya çıkmış ve zamanla Yahudilik'ten uzaklaşarak evrensel bir din haline gelmiştir.¹ İncillere göre, Hz. İsa göreve başlayınca, sadece Yahudilerin yaşadığı yerlere giderek İsrail oğullarına yönelik tebliğde bulunmuş, onların dışındaki topluluklara gitmemiştir.² Hz. İsa görev yaparken, Havarilerinin de aynı şekilde hareket etmesini istemiş ve onları öteki uluslara gitmekten men etmiştir.³

Hz. İsa, mesajını sadece İsrail oğullarına yaymaya çalışırken, Yahudi toplumu üzerinde nüfuz sahibi olan Sadukiler ve Ferisiler gibi dinî grupların tepkisiyle karşılaşmıştır.⁴ Fakat o, bu grupların kendisine gösterdiği tepkilere aldırış etmemiş; onları dinsel tutum ve davranışları sebebiyle şiddetle eleştirmiştir.⁵ Hz. İsa'nın, sözü edilen dinî grupları şiddetle eleştirmesi, kendisine yönelik tepkilerin zamanla artmasına sebep olduğu gibi, taraftarlarının giderek artması da Roma yönetimine yakın olan kişileri tedirgin etmiştir. Sonuçta onların bu tepkileri, İsa'nın Yahudiler tarafından idama mahkûm edilmesine⁶ ve bölgeyi idare eden Romalı valinin de bu kararı uygulayarak İsa'yı çarmıhta öldürtmesine neden olmuştur.⁷ Ancak İsa;

¹ Mehmet Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)" *İslâmî Araştırmalar (İSAR)*, 20/3 (2007) s.330.

² Matta 9/13; 15/24; Markos 2/17; Luka 5/32; 19/10.

³ Matta 10/5-6. (Hz. İsa'nın direktifleri doğrultusunda Havariler, sadece İsrail oğullarına giderek tebliğde bulunmuş; onlara tövbe etmeleri gerektiğini, Göklerin Egemenliğinin yaklaştığını duyurmaya çalışmış (Bk. Markos 6/12-13) ve onların maddî ve manevî hastalıklarını tedavi etmiştir (Bk. Luka 9/6; Elçilerin İşleri, 3/1-10).

⁴ Sadukiler ve Ferisiler, Hz. İsa'ya inananların sayısının artması karşısında endişeye kapılmış ve bu endişelerini şu şekilde dile getirmişlerdir: "Böyle devam etmesine izin verirse, herkes ona iman edecek. Romalılar da gelip kutsal yerimizi ve ulusumuzu ortadan kaldıracaklar." (Yuhanna 11/47-48). Endişelerini böyle dile getiren söz konusu fanatik gruplar, sonunda, bütün bir ulusun yok olması yerine, İsa'nın öldürülmesiyle bu sorunun halledileceğini düşünmüş ve onu öldürmek için çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Yuhanna 11/49-53).

⁵ Matta 12/2-7; 22/22-37; 23/1-36; Markos 3/20-30; 7/1-13; Luka, 6/43-45; 11/37-44.

⁶ Matta 26. bap; Markos 14. bap; Luka 22. bap; Yuhanna, 28. bap.

⁷ Matta 27. bap; Markos 15. bap; Luka 23. bap; Yuhanna 19. bap.

Cuma günü çarşıda öldükten üç gün sonra dirilmiş,⁸ kırk gün boyunca zaman zaman Havarilerine görünmüş⁹ ve dirilişinin kırkinci gününde Havarilerinin gözü önünde göğe, (Baba) Tanrı'nın yanına yükselmiştir. Fakat Hz. İsa, Tanrı'nın yanına yükselmeden önce ciddi bir tutum değişikliği içine girerek Havarilerinin görev alanını genişletmiş ve onlardan dünyanın her tarafına gitmelerini ve Müjde'yi bütün yaratılışa duyurmalarını ve onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz etmelerini, istemiştir.¹⁰

Hz. İsa'nın isteğini emir telakki eden Havariler, onun mesajını Kudüs'te yaymaya çalışmış, fakat Hz. İsa'ya karşı çıkan dinî grupların sert tutumlarıyla karşılaşmıştır. Onların bir kısmı Kudüs'te barınamayacaklarını anlayınca, ilk önce Yahudiye ve Samiriye çevresine, daha sonra Finike, Kıbrıs ve Antakya gibi bölgelere dağılmış¹¹ ve tebliğ faaliyetlerinin çerçevesini genişletmeye çalışmıştır. Ayrıca Hıristiyanlık, Petrus'un, Sezariye bölgesindeki Kornelyus adındaki putperest asıllı Romalı yüzbaşısı mucizevi bir olaydan¹² sonra Hıristiyanlığa kazandırmasıyla evrensel boyut kazanmaya başlamıştır. Böylece Yahudi olmayanlar (Gentileler) da Hıristiyan cemaatine dâhil edilmeye başlanmış¹³ ve bazı Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın mesajını Antakya'daki Greklere de ulaştırmıştır.¹⁴ Bütün bunların yanı sıra, Tarsuslu bir Yahudi olan Pavlus'un (Paul) Hıristiyanlığa ihtida etmesi, Hıristiyanlığın yayılışında önemli olmuştur.¹⁵ Pavlus, kendisini "Yahudi Olmayanların Havarisi"¹⁶ ilan etmiş ve Antakya'dan başlayarak Anadolu,

⁸ Matta 28/1-10; Markos 16/1-10; Luka 24/1-12; Yuhanna 20/1-10; I.Korintoslulara 15/3-4.

⁹ Elçilerin İşleri 1/3.

¹⁰ Matta 28/16-20; Markos 16/15-19; Luka 24/45-49.

¹¹ Elçilerin İşleri 8/1-40; 11/19; K.-H. Tuchle Bihlmeyer, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, (çev. Antun Göral), İstanbul 1972, s.18-19.

¹² Bk. Resullerin İşleri, 10. Ve 11. baplar; ayrıca bk. Katar, *Tevhitten Teslise, İSAR*, 20/3, s.332-333.

¹³ Bk. Elçilerin İşleri 10/1-48; ayrıca bk. P.Luigi İannitto, *Hıristiyan Dininin Esasları*, İstanbul 1982, 139; Mehmet Katar, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da Töbe*, Töre Yayınları, Ankara 1997, s. 97-98.

¹⁴ Elçilerin İşleri 11/20-21.

¹⁵ Pavlus'un kimliği ve Hıristiyan oluşuyla ilgili bk.(Romalılara11/1; Filipililere 3/5; Resullerin İşleri 23/6; 8/1-2; 9/1-31).

¹⁶ Romalılara 1/13-16; Galatyalılara 1/15-16; Münir Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005, s.21-22. (Pavlus'un havarilik anlayışıyla ilgili geniş bilgi için bk. Fuat Aydın, "Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları (DTA)-III, Hıristiyanlık: Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, 71-93).

Balkanlar, Makedonya, Yunanistan ve Roma'ya kadar uzanan yerlerde misyon gezileri yapmıştır.¹⁷ Ayrıca o, farklı topluluklara mektuplar göndermek suretiyle Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nda yaymaya çalışmıştır.¹⁸

Hıristiyanlık, Pavlus ve diğer Havarilerin gayretiyle, daha ilk yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde, özellikle şehir merkezlerinde; toplumun farklı kesimleri arasında yayılmaya başlamıştır.¹⁹ Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nda yayılırken, Hıristiyanlar bir taraftan topluluk içindeki bazı sorunlarla uğraşmış, diğer taraftan putperestlerin ve zaman zaman Roma yönetiminin baskılarına maruz kalmıştır.²⁰ Hıristiyanlara yapılan bu baskılar, bazı Roma imparatorları zamanında şiddetli olmuştur.²¹

Hıristiyanlara yapılan baskılar, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmî bir din olarak kabul etmesinden sonra kısmen azalmıştır.²² Ancak bu

¹⁷ Rauf Şalbî, *et-Tefkîru'd-Dinî fi'l-Âlemi Kable'l-İslâm*, Dâru's-Sakâfe, Devha, ty, s.437-440.

¹⁸ Bihlmeyer-Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, s.22-25; Pavlus'un öğretisi ve faaliyetleri; Yeni Ahit'in Elçilerin İşleri ve Mektuplar bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca Pavlus'un kişiliği ve öğretisiyle ilgili geniş bilgi için (bk. Şinasi Gündüz, *Paulus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001).

¹⁹ Bihlmeyer- Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, s.30.

²⁰ Bk. Bihlmeyer-Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, s.42-46; Antakya bölgesindeki Hıristiyanlara yapılan baskılarla ilgili bk. el-Eb Yûsuf eş-Şammas el-Muhlisî, *Hulâsatu Tarihi'l-Keniseti'l- Milkiyye*, Matbaatu'l-Muhasiyye, Lübnan-Sayda 1959, I, s.33-36.

²¹ Roma İmparatoru Neron (54-68), 64 yılındaki Roma yangınından Hıristiyanları sorumlu tutmuş ve onlara zulmetmiştir (Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s.268). Nero'dan sonra, Hıristiyanlara yönelik baskılar; Domitianus (81-96), Trajan (98-117), Hadrianus (117-138), Decius (249-251) ve Diocletianus (284-305) gibi bazı imparatorlar döneminde daha şiddetli olmuştur. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlara yapılan baskılarla ilgili bk. (W. D. Killen, *The Ancient Church: Its History, Doctrine, Worship, and Constitution*, Dodo Press, y.y. ve t.y., s.185-203).

²² İmparator Konstantin (Constantinus, 324-337), 313 Milan Fermanı'yla Hıristiyanlara inanç ve ibadet özgürlüğü vermiştir. Bu fermanla Hıristiyanlık, Roma tarafından yasal bir din olarak kabul edilmiş ve bu dine ait bazı uygulamalar yasal hale getirilmiştir. (Mehmet Çelik, *Süryânî Tarihi-I*, Ayraç Yayınları, Ankara 1996, s. 99-100.); Roma İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyanlar, Konstantin'in Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul etmesiyle rahata kavuşmuştur. Ancak Roma'nın ezeli düşmanı Sâsânî İmparatorluğu, Hıristiyanlığın Roma Devleti'nde resmîyet kazanmasından rahatsız olmuş ve bu

süreçte başta İsa'nın ve annesinin kimliği ve kişiliği olmak üzere Hıristiyan ilahiyat ve uygulamalarına dair konular devletin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Hıristiyanlar arasında büyük tartışmalara neden olan ilahiyatla ilgili bu problemlere konsillerde çözüm bulunmaya çalışılmıştır.²³ Konsillerde alınan kararlar sonucunda Hıristiyanlar; Ariuşçular, Nestûriler, Monofiztler gibi gruplara ayrılmış ve zaman zaman imparatorların bu gruplardan birini desteklemesi diğerlerinin aforoz edilmesine ve merkezî yönetimden uzaklaştırılmasına yol açmıştır.²⁴ Bu süreçte Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu ve onun çevresindeki bölgelerde yaşayan topluluklarda yayılmaya devam etmiştir.²⁵

Bu makalede öncelikle İslâm öncesi Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlık'tan ve bu dinin Yarımada'nın güneybatı kesimlerinde yer alan Necrân'daki durumundan söz edilecektir. Ayrıca İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde önemli bir nüfusa sahip Necrân Hıristiyanlarıyla Hz. Muhammed'in münasebetlerinden bahsedilecektir.

1. İslâm Öncesi Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlık

Hıristiyanlık, yapılan baskılara rağmen Roma İmparatorluğu'nun batı bölgelerinde yayılmasını sürdürmüş, bununla birlikte ilk yüzyıldan itibaren Arap Yarımadası'nın²⁶ farklı bölgelerinde de yayılmaya başlamıştır. Bu sıralarda Arap Yarımadası'nın kuzey ve kuzeybatı kesimlerinde Roma İmparatorluğu'nun Palestina (Filistin), Arabia ve Palestine Tertia, Phoenicia

çerçeve de ülkesindeki Hıristiyanlara baskı yapmaya başlamıştır. Hıristiyanlara yönelik baskılar, özellikle II. Şâpûr (310-379) gibi Sâsânî kralları zamanında, oldukça şiddetli olmuştur. Nitekim II. Şâpûr döneminde Bahreyn, Hecer ve Hîre bölgelerindeki Temim, Bekr ve Abdü'l-Kays Hıristiyanlarından çoğunun katledildiği iddia edilmiştir. Bütün bunlara rağmen, I. Yezdigerd (399-420) zamanında Hıristiyanlara oldukça hoşgörülü davranıldığı ve bu ortamda Hıristiyanlığın örgütlenme faaliyetlerini sürdürdüğü ifade edilmiştir (Gregory Abû'l-Farac, (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, (Süryaniceden İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, I, s.134-138,143-144).

²³ Katar, *Tevhitten Teslise*, İSAR, XX, S. s.335-336.

²⁴ Zekiye Sönmez, *İslâm'ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlık*, TDV yayınları, Ankara 2012, s.55-69.

²⁵ Bihlmeyer- Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, s. 30-31; Gillian Clark, *Christianity and Roman Society*, New York 2004, s.16-21.

²⁶ Arap Yarımadası'nın fiziki sınırları ve beşeri coğrafyası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kudret Büyükcoşkun, "Arabistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, XIII, s.248-252.

(Fenike) gibi eyaletleri vardı.²⁷ Dolayısıyla Hıristiyanlık, ilk yüzyıldan itibaren bu eyaletlerdeki yerli halk Aramilerle, Yahudiler, Araplar ve Romalılar arasında tebliğ edilmeye başlanmıştır. Bu bölgelerdeki tebliğ çalışmaları II. ve III. yüzyıllarda hız kazanmış²⁸ ve Hıristiyanlık III. yüzyıldan itibaren bugünkü Ürdün, Suriye ve Irak topraklarındaki yerli halklar, yarı göçebe ve yerleşik Araplar arasında yayılmaya başlamış ve sonraki yüzyıllarda yayılma devam etmiştir.²⁹

Hıristiyanlığın Arap Yarımadası'nın kuzey ve kuzey batı kesimlerinde, hatta Yarımada'nın iç kesimlerine yayılmasında bazı faktörler rol oynamıştır. Öncelikle söz konusu bölgelerde Hıristiyanlığın yayılmasında Hz. İsa'nın gerçekte bir insan olmadığını iddia eden Marcion (öl. 165) gibi birçok heretik (resmî görüş karşıtı) görüş sahibi grupların rolü büyük olmuştur. Zira bu heretik gruplar, Hıristiyan Kiliselerinde ortaya çıkan mezhep tartışmaları sonrasında, Roma yönetiminin baskısından daha güvenli bölgelere kaçmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple onlar, Arap Yarımadası'nın güvenli gördükleri bölgelerine yerleşmiş ve inançlarını buralarda yaymaya çalışmıştır.³⁰ Heretik gruplar yanında bu bölgede Hıristiyanlığın yayılmasında Ürdün'ün doğusundaki kırsal bölgede ve Yukarı Mısır'ın çöllük kesimlerinde yerleşmiş olan münzevî keşişlerin ve ayrıca Hıristiyan tacirlerin de büyük rolünün olduğu belirtilmiştir. Zikredilen bu yollarla Hıristiyanlık, Arap Yarımadası'nın kuzey ve kuzeybatı kesimlerindeki başta Gassânîler³¹ olmak

²⁷ Muhammed İbrahim el-Feyyûmî, *Târîhu'l-Fikri'd-Dîmî'l-Câhilî*, Beyrut 1999, s.106-109.

²⁸ J. Spencer Trimingham, *Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times*, Longman Group Limited, London-New York 1979, s.51-52.

²⁹ Kaynaklarda, III. yüzyılın başından V. yüzyılın sonlarına kadarki süre içinde misyonerlik faaliyetlerinin arttığını ve bunun sonucunda Hıristiyanlığın, öncelikle Ürdün civarındaki (Amman, Ceraş, Mâdabâ, Hisban, Kerak), Busra, Derâ, Sanmîn, Neva, Suveydâ, Kanavat, Şehibe, Şekke, Ummu'l-Cemel, Bûrâf, Muzmiyye, Azra, Havran, Rabbe, er-Râsafe, Palmîra (Tedmür) gibi yerlerde yayıldığı belirtilmiştir. Yine aynı tarihler arasında bu dinin, Suriye ve Mezopotamya bölgelerindeki halklar arasında da yaygınlaştığı ifade edilmiştir (Selvâ Belhâc Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ, min Neş'etiâ ilâ'l Karnî'r-Râbia'l-Hicrî/el-Âşir'l-Mîlâdî*, Beyrut 1997, s.31-33; Trimingham, *Christianity Among the Arabs*. s.53-54).

³⁰ Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, (Sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ok Yayınları, Ankara 1997, 103-10; E.R. Hayes, *Doğu-Batı Asur/Süryânîlerin Kurduğu Urfa Akademisi*, (çev. Yaşar Günenç), Yaba Yayınları, İstanbul 2002, s.8.

³¹ Gassânîlerle ilgili geniş bilgi için bk. (Ahmet Ağırakça, "Gassânîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, 397-398.

üzere Benû Uzra, Benû Âmile, Cuzâm, Tayy, Tağlib, Tenûh gibi birçok Arap kabilesi arasında yayıldığı ifade edilmiştir.³²

Hıristiyanlık, Arap Yarımadası'nın kuzey ve kuzeybatı kesimlerindeki Arap kabileler arasında yayıldığı gibi; III. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren söz konusu Yarımada'nın kuzeydoğu kesimlerindeki Hîre bölgesiyle, Dicle ve Fırat nehirleri çevresindeki topluluklar arasında da yayılmaya başlamıştır. Hıristiyanlık, yaklaşık bir yüzyıl bu bölgenin özellikle Beyt Arbâya ve günümüzde İran'ın Huzistan bölgesi sınırları içinde kalan Cundişapur gibi yerlerde yayılmaya devam etmiştir. Bu dinin buralarda hızla yayılmasında, Hîre'nin kırsal kesimlerindeki mağaralarda yaşayan münzevî keşişlerle, Sâsânî İmparatorluğu'nun Roma İmparatorluğu ile yaptığı savaşlar sırasında aldığı Hıristiyan esirlerin rolü büyük olmuştur.³³ Bu çerçevede IV. yüzyıldan itibaren Arap Yarımadası'nın kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde yer alan Musul, Medain, Hedyab, Ninova, Beled, Sencâr, Tûr Abdîn, Ruhâ (Urfa) ve Nusaybin gibi yerlerle,³⁴ bugünkü Irak'ın Kerbela şehrinin kuzeyinde yer alan Enbar şehri gibi yerlerde yaşayan göçebe ve yerleşik Araplar arasında Hıristiyanlığın Nestûrî Mezhebi³⁵ yaygınlık kazanmıştır.³⁶ Fakat sonraki yüzyılda 451 Kadıköy Konsiliyle Doğu Roma Kilisesinin deneteminden kopan Monofizit Hıristiyanlığın, Güneydoğu Anadolu ve Suriye grubunu oluşturan Yakûbîlik (Batı Süryânîliği)³⁷, Irak'ın kuzey kesimlerine yayılmaya başlamıştır. Yakûbîliğin, Irak'ın kuzeyinde hatta Arap Yarımadası'nın kuzeydoğusundaki diğer yerlere yayılmasında Süryânî rahip Yakûb Baradaeus'in özel gayretleri olmuştur.³⁸ Yakûbîlik bu bölgede yayılırken

³² Sönmez, *İslâm'ın Ortaya Çıktığı Dönemde*, s.93-96.

³³ Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.50-52.

³⁴ el-Eb el-Bîr Ebusa, *Târihu'l-Kenîseti's-Şarkîyye*, Musul 1973, I, s.84-85

³⁵ Nestûrîlik hakkında bk. (Kadir Albayrak, "Nestûrîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, s.15-17).

³⁶ Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.59-60.

³⁷ Süryânî, Ya'kûbî, Süryânî Kadim ve Monofizit kavramlarının, hem Süryânî kaynaklarında hem Süryânîlerle ilgili modern araştırmalarda sıkça birbirlerinin yerine kullanıldığından söz edilmektedir. Ayrıca Süryânîlik ile ilgili geniş bilgi için bk. (Mehmet Çelik, "Süryânîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, s.175-178).

³⁸ M.500-578 tarihleri arasında yaşamış olan Yakûb Baradaeus, Doğu Roma Devleti'nin baskısı altında, yok olmanın eşiğine gelen Suriye bölgesindeki Monofizit Hıristiyanlığın korunmasında ve yayılmasında çok özel bir çaba sarfetmiştir. Yakûb Baradaeus'un Suriye ve çevresindeki Monofizit Hıristiyanlığın şekillenmesindeki bu özel rolü sebebiyle zaman içerisinde bu bölgedeki Monofizit Hıristiyanlık "Yakûbîlik" olarak adlandırılmıştır (el-Feyyûmî, *Târihu'l-Fikri'd-*

Nestûrî Hıristiyanların tepkisiyle karşılaşmış; buna rağmen bölge özellikle Tikrit yöresi hem Nestûrî hem de Yakûbî Mezheplerinin önemli merkezi haline gelmiştir.³⁹

Hıristiyanlık, daha ilk yüzyılda Arap Yarımadası'nın kuzey kesimlerinde yayılmış; sonraki yüzyıllarda Yarımada'nın doğu ve güneydoğu bölgelerinde yayılma imkanı bulmuştur. Arap Yarımadası'nın söz konusu bu bölgeleri genel olarak II. Şapur'dan (310-379) itibaren Sâsânî İmparatorluğu'nun kontrolünde olmuştur. O sıralarda bölgede Bahreyn, Yemame, Umman (Umân), Hecer, Müşekker ve Beyt Katariye (Katar) gibi önemli yerleşim yerlerinde Bekr b. Vâil, Temim, Abdu'l-Kays, Benû Naciye, Rebia ve Ezd gibi birçok Arap kabilesi ve bu kabilelerin alt kolları yaşamaktaydı.⁴⁰ Hıristiyanlığın bu kabileler arasında yayılmasında; daha önce Hıristiyan olan Arap kabilelerinin ve bölgede ticaret yapan Hıristiyanların rolü büyük olmuştur.⁴¹ Bu bölgede yerleşmiş kabilelerin çoğunluğu, Roma'nın baskı altında tuttuğu Nestûrî Hıristiyanlığın Sâsânî hâkimiyetindeki topraklarda himaye görmesinden dolayı, Nestûrî Mezhebini benimsemiştir.⁴²

Hıristiyanlık, Arap Yarımadası'nın güney ve güneydoğu bölgelerinde yayıldığı gibi, Yarımada'nın orta kesimi olarak kabul edilen Necd, Kinde ve Yemame gibi yerlerde kısmen yayılmıştır. Bu din, Kindeli Arapların bölgede bulunan Maad, Rebia ve Bekr b. Vâil, Kelb, Tağlib ve Temim gibi kabilelerle oluşturduğu Kinde Arap Federasyonuna dâhil, çoğu putperest olan Araplar arasında kısmen yayılma imkânı bulmuştur.⁴³

Hıristiyanlık, Arap Yarımadası'nın orta kesimlerinde kısmen etkili olduğu gibi; Mekke, Medine (Yesrib), Tâif, Tebük ve Hayber gibi önemli

Dînî'l-Câhilî, s.220); Yakûb Baradaeus'un çalışmaları hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, (çev. Nurettin Hiçyılmaz), Doz Yayınları, İstanbul 2005, s.202-206.

³⁹ Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.60. (Özellikle Nestûrî Piskopos Silâs (505-523) zamanında, Monofizitlerin Hire bölgesine girmesi Nestûrîlerce engellenmiştir. Bk. Cevâd Alî, *Târîhu'l-Arab Kable'l-İslâm*, Bağdat: Matbuatu'l Mecmûi'l İlmiyyi'l Irakî, 1954, VI, s.79-80).

⁴⁰ Robert G. Hoyland, *Arabia and The Arabs, from The Bronze Age to The Coming of Islam*, London-New York 2003, s.28-29; Richard Bell, *The Origin of Islam in its Christian Environment*, (The Gunning Lectures-Edinburg University 1925), Great Britian 1968, s.27-28.

⁴¹ Cevâd Alî, *Târîhu'l-Arab*, VI, s.59-60.

⁴² Hıristiyanlık'ın Arap Yarımadası'nın doğu ve güneydoğu bölgelerinde yayılmasıyla ilgili ayrıca bk. Sönmez, *İslâm'ın Ortaya Çıktığı Dönemde*, s.116-120.

⁴³ Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.268; el-Feyyûmî, *Târîhu'l-Fikri'd-Dînî'l-Câhilî*, s.118-119.

yerleşim yerleri bulunan Yarımada'nın Hicaz⁴⁴ bölgesinde de az da olsa yayılma imkânı bulmuştur. Nitekim kaynaklar, bölgeye yönelik Hıristiyan misyonerlik faaliyetlerini Havari Bartholomeus'a kadar eskiye götürmekle birlikte⁴⁵ bölgenin merkezi kısımlarında Hıristiyanlık ciddi manada etkin olmamıştır. Ancak Roma'nın ve Yahudilerin baskılarından kaçan bazı Hıristiyanlar, Hicâz bölgesinin kuzey kesimlerine, özellikle Hicâz-Suriye (Şam) ticaret yolu güzergâhındaki manastırlara ve köylere yerleşerek, çevredeki Arap kabilelerine yönelik misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş ve kısmen de başarılı olmuştur.⁴⁶

Hicâz bölgesinde az yayılmış olan Hıristiyanlığın, Arap Yarımadası'nın güney kesimlerindeki Yemen'e⁴⁷ girişi ve yayılışı; başta Habeşistan olmak üzere, Yarımada'nın kuzeyinden güneyine uzanan Suriye-Hicâz ticaret yolu, kuzeydoğudaki Hire, güneydoğu kesimlerinden ve Mısır gibi kanallardan olmuştur.⁴⁸ Hıristiyanlığı bölgede ilk tebliğ edenlerden birisinin Hz. İsa'nın Havarisi Bartholomeus (Bartolomey) olduğu; ondan sonra İskenderiye İlahiyat Okulundan rahip Pantaneus'un (Pantaenus) Yemen bölgesinde Hıristiyanlığı yaymak için geldiği ifade edilmiştir.⁴⁹ Bartholomeus ve Pantaneus'un öncülüğünde Yemen bölgesinde başlayan Hıristiyanlaştırma faaliyetleri sonraki yüzyıllarda devam etmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın Roma'nın resmî dini olmasından sonra, bölgeye yönelik misyon faaliyetleri artmıştır.⁵⁰ Bu çerçevede Doğu Roma İmparatoru II. Konstantin (337-361), 356

⁴⁴ Hicâz bölgesiyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Hicâz", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, s.432-437.

⁴⁵ İğnâtyus Ya'kûb Es-Sêlis, (Batrik Antâkiyetu ve Sâiru'l Meşrik), *eş-Şuhedâu'l Humyeriyyune'l Arab fî el-Vesâiki's Süryâniyye*, Dimeşk 1966, s.6-7; Alexander P. Kazhdan vd., "Bartholomew", *The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB)*, New York-Oxford 1991, I, s.259.

⁴⁶ H.A.R. Gibb, *Islam, A Historical Survey*, Oxford University Press, New York 1975, s. 25-26; Daniel G.Bates- Amal Rassam, *Peoples and Cultures of The Middle East*, New Jersey-USA,1983, s.34; Hicâz bölgesindeki Hıristiyanlık'la ilgili olarak ayrıca bk. Sönmez, İslâm'ın Ortaya Çıktığı Dönemde, s.142-155.

⁴⁷ Yemen'in fiziki ve beşeri coğrafyası için bk. (Halil Kurt, "Yemen", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, s.400-401); Yemen'in ilk dönem tarihi hakkında bk. (Cengiz Tomar, "Yemen", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, s.401-406).

⁴⁸ Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.77.

⁴⁹ İğnâtyus Ya'kûb, *eş-Şuhedâu'l Himyeriyyune'l Arab*, s.6-7; Cevâd Alî, *Târîhu'l-Arab*, VI, s.64.

⁵⁰ Bazı kaynaklarda, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmî din olarak benimsemesinden sonra, 325 yılında İznik'te düzenlenen ilk genel konsile, Yemen

yılında,⁵¹ “Hintli” lakaplı Sokotralı (Divuslu) Theophilus⁵² başkanlığında ilk resmî misyon heyetini Himyerî Devleti’ne göndermiştir.⁵³ Theophilus liderliğinde bölgeye gelen Roma misyon heyeti, İmparator Konstantin gibi Aryanist bir çizginin savunucusu olduğu için, Himyerî Devleti’nde Aryanist Hıristiyanlık anlayışını yaymaya çalışmıştır.⁵⁴ Söz konusu heyet, Himyerî Devleti’nde, Sokotra Adası, Hadramevt (Hadramut) ve Umman gibi bölgelerde misyon çalışmaları yaparak Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. Roma heyetinin bu çalışmaları sayesinde Hıristiyanlık, Zafâr, San'a, Aden, Sokotra Adası ve Hadramevt gibi bölgelerde yayılmıştır. Ayrıca San'a, Aden ve Doğu Hadramevt’in Hürmüz Boğazı’na hâkim bir noktada üç kilise yapılmıştır.⁵⁵

İslâm öncesinde, Arap Yarımadası’nın Yemen bölgesinde belli ölçüde yayılmış olan Hıristiyanlık, bu bölgenin kuzeyinde yer alan Nocrân’a da farklı zamanlarda ve çeşitli yollarla girmiş ve önemli ölçüde taraftar bulmuştur.

2. Nocrân’da Hıristiyanlık

Arap Yarımadası’nın güney kesimlerinde yer alan Nocrân, İslâm öncesi dönemde birincisi, Zafâr, San'a, Me’rib ve Ma’in yönünden Nocrân’a ve oradan da Hicaz üzerinden Akdeniz kıyılarına ulaşan; ikincisi, Nocrân’ın doğusundaki Devasir Vadisi’nden Yemame, Bahreyn ve Irak’a kadar uzanan iki önemli kervan yolunun kesiştiği, Vâdinecrân olarak bilinen bir yerde

bölgesinden bir piskoposun da katıldığı belirtilmektedir (Cevâd Alî, *Târîhu’l-Arab*, VI, s.65).

- ⁵¹ Kaynaklarda Roma misyon heyetinin Yemen’e gönderiliş zamanı olarak, yukarıda gösterilen tarihten farklı tarihlere de rastlanmaktadır. Bu çerçevede bazı kaynaklarda 343 (Günaltay, *İslâm Öncesi*, s.91-92) bazılarında ise 354 (İğnâtyûs Ya’kûb es-Sêlis, s.7) tarihi zikredilmektedir. Ancak biz kaynakların çoğunda zikredilen 356 tarihini esas almayı tercih ettik.
- ⁵² Theophilus’un, Sokotra (Divus) adasının bir yerlisi olduğu, Roma İmparatoru II. Konstantin döneminde esir alındığı, Hıristiyanlığı benimsemesi üzerine papaz yardımcısı yapıldığı ve bölgeyi iyi bilmesi sebebiyle, sözü edilen heyetin başına getirildiği belirtilmektedir (Bk. Bell, *The Origin of Islam*, s.34-35).
- ⁵³ Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.293; Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980, I, s.96).
- ⁵⁴ Irfan Shahid, *“Islam And Oriens Christianus: Makka 610-622 Ad”*, The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam, Ed. Emmanouela Grypeou- Mark Swanson-David Thomas, Brill Leiden- Boston 2006, s.19.
- ⁵⁵ Cevâd Alî, *Târîhu’l-Arab*, VI, 64; Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.292-293; Salih, *el-Mesihîyyetu’l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.68.

kurulmuştur.⁵⁶ Bu konumuyla Necrân, İslâm öncesi ve İslamî dönemde, verimli topraklara sahip tarım, ticaret ve sanayi (özellikle deri ve dokuma) kenti olarak gözde bir yerleşim yeri olmuştur. Bugün ise o, Yemen'in kuzeyinde Suudi Arabistan'ın sınırları içinde yer alan tarihî ve modern özellikler taşıyan bir şehirdir.⁵⁷

Hıristiyanlığın, Necrân'a girmesi ve yayılması yukarıda sözü edilen ticaret yollarını kullanan tacirler, misyonerler ve daha ziyade Habeşistan kanalıyla olmuştur.⁵⁸ Bu çerçevede Arap Yarımadası'nın farklı bölgeleriyle ticarî münasebetleri olan tacirler ve Hıristiyan misyonerler Necrân'da Hıristiyanlığın yayılmasında önemli rol oynamıştır.⁵⁹ Nitekim kaynaklar, Hire'deki Nestûrî Hıristiyanlarla ticarî ilişkileri olan Hayyan (Hassan, Hannan) isimindeki tacirin özel bir çabasından bahsetmiştir. Necrânlı tacir Hayyan, ticaret için Necrân'dan Konstantiniyye'ye (İstanbul) kadar gitmiş; yolculuğu esnasında birçok Hıristiyanla karşılaşmış ve özellikle Hire'deki Nestûrî Hıristiyanlardan etkilenecek bu dini benimsemiştir. Hayyan, Necrân'a döndüğünde önce ailesini Hıristiyan yapmış ve daha sonra Necrân ve çevresinde Hıristiyanlığı yaymak için çaba göstermiştir.⁶⁰

Hayyan'ın Necrân'da Hıristiyanlığı yaymaya yönelik çabalarına, ailesi ve özellikle büyük kızı Habsa da katılmıştır. Habsa'nın, Necrânlı Hıristiyanlara baskı uygulayan ve zulmeden Himyerî Kralı Zû Nuvâs'a cesaretle karşı çıktığı, bu nedenle de Süryânî kaynakları tarafından bir kahraman olarak algılandığı belirtilmiştir.⁶¹ Hayyan'ın ölümünden sonra kızı Habsa'nın yanı sıra, torunu Halosa'nın da Necrân'da Hıristiyanlığın yayılmasında özel gayretleri olmuştur. Bu özel gayretlerinden dolayı Hayyan ailesinin bu iki şahsiyetinin de Nestûrîler veya Doğu Süryânîleri tarafından birer aziz olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.⁶²

Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.59-60; Bazı kaynaklarda Necrân'ın Hz. Peygamber döneminde 73 yerleşim merkezinin ve 120.000 kişilik bir ordu çıkarabilecek kadar nüfusunun olduğu ve bu nüfusun hemen hemen tamamın Hıristiyan olduğundan söz edilmektedir (Siddık Ünal-Hakan Öztürk "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2007), 12/2, s.20).

⁵⁷ Mustafa L. Bilge, "Necran", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, s.507.

⁵⁸ Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.294.

⁵⁹ Cevâd Alî, *Târihu'l-Arab*, VI, s.79; Gibb, *Islam*, s.26.

⁶⁰ İğnâtyus Ya'kûbs, *eş-Şuhedâu'l Himyeriyyune'l Arab*, s.7.

⁶¹ Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.294, 299; İğnâtyus Ya'kûb, *eş-Şuhedâu'l Humyeriyyune'l Arab*, s. 8.

⁶² Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.299.

Hayyan ve ailesinin Negrân'da Hıristiyanlığı yayma faaliyetleri yanında, Fımiyyûn veya Feymiyyun (Phemion veya Euphemius) isminde bir zahid veya inşaat ustası da Hıristiyanlığın Negrân'da yayılmasında rol oynamıştır. Bu şahsın, başta Abdullah b. Sâmir adında bir kişi olmak üzere bazı Negrânlıları Hıristiyanlığa döndürdüğü belirtilmiştir.⁶³

Nestûrî Hıristiyanlığı Negrân'da yaymaya çalışan bu kişiler yanında Monofizit Hıristiyanlığı (Yakûbiliği-Batı Süryâniliği) bölgede yaymaya çalışan Azgir adındaki bir rahipten de söz edilmiştir.⁶⁴ Zikredilen tacir ailesi ve bazı kişiler sayesinde Negrân'da Hıristiyanlık, daha ziyade Mezhic kabilesinin bir kolu olan, reisliğini Benû'l-Hâris b. Kâb'ın yaptığı Belhâris⁶⁵ kabilesi ve onun alt kolları arasında yayılmıştır.⁶⁶

Başta zikredilen bu kabile olmak üzere Negrân'daki diğer kabileler arasında Hıristiyanlığın yaygınlaşması ise Hıristiyan Habeşîlerin bölgeye yönelik siyasî ve dinî faaliyetleri sonucunda olmuştur.⁶⁷ Çünkü o sıralarda Aksum Krallığı olarak bilinen Habeşistan, Necâşî Ezana döneminde (320-360), İskenderiye kanalıyla Monofizit Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul etmişti.⁶⁸ Bundan sonra Habeşistan, o sırada zaten kendi denetimi altında bulunan Yemen ve Negrân bölgesine yönelik misyonerlik çalışmalarına hız

⁶³ Cevâd Alî, *Târihu'l-Arab*, III, s.174; VI, s.62-63.

⁶⁴ Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s. 69-73; Bell, *The Origin of Islam*, s.35-36.

⁶⁵ Hamidullah, Benû'l-Hâris b. Kâ'b'ın kabilesinin ismini, kabile reisi olan bu şahsın adının kısaltılmasından hareketle "Belhâris" demiştir (Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayınları 1980, I, s.667). Muhtemelen Türkçe İslâm tarihi kaynaklarının bir kısmında (Bilge, "Necran", *(DİA)*, XXXII, s.507; Ünalın- Öztürk, *Hiz. Muhammed'in Hıristiyanlarla*, s.21) Hamidullah'ın bu kısaltması esas alınarak, söz konusu kabileye "Belhâris" denilmiş, ancak normalde böyle bir kabile adı bulunmamaktadır.

⁶⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.411; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.19.

⁶⁷ Cevâd Alî, *Târihu'l-Arab*, III, s.179.

⁶⁸ Hıristiyanlığın Habeşistan'a hangi tarihte girdiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklarda Havarî Bartholomeus'un Habeşistan ve Arap Yarımadası'nın değişik bölgelerine misyon yolcuğu yaptığıyla ilgili rivâyetler bulunmaktadır (Kazhdan vd., "Bartholomew", *(ODB)*, I, s.259). Aynı şekilde bu dinin Habeşistan'da Havariler döneminde yayıldığını gösteren Habeş efsanelirinin olduğunu, ancak bunların bireysel din değiştirmeler şeklinde olabileceği ve Hıristiyanlığın bu bölgede yayılışının, devletin resmî dini olmasından sonra, IV. asrın ortalarına doğru olduğu ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bk (Levent Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, Siyer, Yayınları, İstanbul 2015, s.28-34).

vermiştir.⁶⁹ Habeş yönetiminin bölgeye atadığı dindar bir Hıristiyan olan İsimafyus gibi genel valilerin gayretleriyle⁷⁰ ve sonraki yıllarda Aziz Simeon el-Amûdî gibi bireysel misyon faaliyetleriyle Monofizit Hıristiyanlık, söz konusu bölgede yayılmıştır.⁷¹

Necrân ve Yemen bölgesinde Monofizit Hıristiyanlığın yayılması çok kolay olmamıştır. Nitekim VI. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Hıristiyanlık, Himyerî Devleti'nin Zafâr, Aden, Sokotra Adası, Hadramevt ve özellikle Necrân gibi merkezlerinde hızlı bir şekilde yayılırken, Sâsânî yanlısı ve Yahudiliği resmî din olarak benimseyen Himyerî devlet yöneticilerinin engellemesiyle karşılaşmıştır. Bu çerçevede Himyerî yöneticileri hem dinî kaygıyla, hem de ezeli düşman olarak gördükleri Roma ve Habeşistan Devletleri'nin resmî dini olması sebebiyle Hıristiyanlığın yayılmasını engellemeye ve bölgelerinde yaşayan Hıristiyanlara baskı uygulamaya çalışmıştır.⁷²

Necrân ve çevresindeki Hıristiyanlara yönelik engellemelerin ve baskıların en şiddetlisi Himyerî Kralı Zû Nuvâs tarafından gerçekleştirilmiştir. Zû Nuvâs, 525 yılında Necrânlı Hıristiyanlardan, dinlerini inkâr etmelerini ve Yahudiliğe geçmelerini istemiş,⁷³ bu isteğini kabul etmemeleri halinde onları ateş dolu çukurlara atıracığını söylemiştir. Onun bu tehdidi karşısında Belhâris'in lideri Benû Hâris b. Kâb, dindaşlarına yönelik bir konuşma yapmış ve onları inançlarından vazgeçmemeleri konusunda cesaretlendirmiştir.⁷⁴ Onun konuşması üzerine Hıristiyanlar, Zû Nuvâs'ın Yahudiliğe geçme teklifini reddetmiş ve ateş çukurlarına⁷⁵ atılmayı tercih etmiştir. Zû Nuvâs, bu şekilde Hıristiyanlık'tan çıkmayı reddeden birçok insanı yakarak öldürtmüş, onların kutsal metinlerini ve kiliselerini tahrip ettirmiştir.⁷⁶

Bazı rivâyetlere göre Zû Nuvâs'ın Necrân Hıristiyanlarına yaptığı bu katliamın, Doğu Roma ve Habeşistan'da duyulması üzerine Habeş Kralı, Eryat (Aryat) b. Edhâm komutasında 70.000 kişilik bir orduyu Yemen'e

⁶⁹ Mahmud (Seydişehrî) Es'ad, *İslâm Tarihi, (Tarih-i Dîn-i İslâm)* (sad. Ahmed Lüfi Kazancı- Osman Kazancı), İstanbul 1983, s.105.

⁷⁰ Günaltay, *İslâm Öncesi*, s.93-94.

⁷¹ Cevâd Alî, *Târîhu'l-Arab*, III, s.178-179.

⁷² Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.292-297.

⁷³ İğnâtyûs Ya'kûb es-Sêlis, s.13.

⁷⁴ Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.71.

⁷⁵ Kur'an'da; ateş çukurlarından (Uhdûd) ve iman edenlere yapılan zulümden, isim verilmeksizin söz edilmektedir (Bk. Burûc 85/4-8).

⁷⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.310; Hoyland, *Arabia and The Arabs*, s.52-53.

göndermiştir. Eryat komutasındaki bu ordu Yemen'e saldırmış ve Hıristiyan olan yerli halkın yardım etmesiyle Zû Nuvâs'ı yenmiştir.⁷⁷

Zû Nuvâs'ın, 525 yılında Habeşlilere yenilmesinden sonra, Yemen ve Negrân Habeş hâkimiyetine girmiş ve ordu komutanı Eryat, Habeş kralı adına bölgeyi yönetmeye başlamıştır.⁷⁸ Eryat, başlangıçta başkent Zafâr ve önemli kentlerde sürdürdüğü egemenliğini, zamanla bütün Yemen ve Negrân bölgesine yaymıştır.⁷⁹ O, yaklaşık beş yıl kadar bölgeyi yönetmiş, daha sonra onun yardımcısı komutan Ebrehe, 530'larda Eryat'ı devre dışı bırakarak Yemen ve Negrân'ın yönetimini ele geçirmiştir. Ebrehe'den sonra, onun Yaksûm ve Masrûk adlı iki oğlu, bölgenin yönetimine geçmiştir.⁸⁰

Habeşlilerin, Zû Nuvâs'ı etkisiz hale getirmesiyle başlayan yaklaşık elli yıl Habeş etkisinde kalan Yemen ve Negrân bölgesi, büyük oranda Hıristiyan kültürünün etkisinde kalmıştır. Ebrehe ve oğulları, Yemen ve Negrân'da Hıristiyanlığı ve Hıristiyan kültürünü yaymak için çok çaba göstermiştir. Hatta Ebrehe, ülkenin başkenti Zafâr'ı Hıristiyanlığın Yemen'deki merkezi yapmak istemiş⁸¹ ve bu sebeple orada Negrân Kâbesi veya Kulleys (Kalis)⁸² adında çok büyük bir kilise yaptırmıştır. O bu kiliseyi, Hicaz bölgesindeki Kâbe gibi önemli bir yer yapmak ve Arapların Kâbe'ye olan ilgisini buraya çekmek istemiştir.⁸³ Ancak Ebrehe, bu amacını gerçekleştiremeyince, Kâbe'yi

⁷⁷ İbn Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu't Taberî Târîhu'l Umem ve'l-Mulûk*, (Thk., Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Daru'l-Kalem, Beyrut t.y., II, s.123-131; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.309-311.

⁷⁸ Carl Brockelmann, *Tarihu's-Şuûbi'l-İslâmiyye*, Daru'l-İlm, Beyrut 1953, I, s.14; *Fayda, İslâmiyyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s.10.

⁷⁹ Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s.22.

⁸⁰ Corci Zeydân, *el-Arab Kable'l İslâm*, Matbaatu'l-Hilal, y.y. 1908, s.125-130; Trimmingham, *Chiristianity Among the Arabs*, s.300-301.

⁸¹ Levent Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, s.42-43.

⁸² Kaynaklarda Ebrehe'nin yaptırdığı bu kilise veya katedralin, "Negrân Manastırı" olarak da adlandırıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca Ebrehe'nin Sebe Kraliçesinden kalma sarayı yıktırarak, onun malzemelerini bu katedralin inşasında kullandığından da söz edilmektedir. Yine günümüze kadar gelemeyen bu katedralin süslenmesi amacıyla, Bizans imparatorunun da, mermer ve mozaikleri işleyecek ustalar gönderdiği ifade edilmektedir (Zeydân, *el-Arab*, s.130; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.312; Salih, *el-Mesihiyetu'l-Arabiyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.73; Trimmingham, *Chiristianity Among the Arabs*, s.305). Bazı kaynaklara göre bu kilise, "Negrân Kabesi" olarak nitelendirilen kilise değildir (Cevâd Alî, *Târîhu'l-Arab*, VI, s.66).

⁸³ Kaynaklar Ebrehe'nin, Negrân Kâbesi veya Kalis adındaki kiliseyi yaptıрма amacından söz etmiştir. Ebrehe'nin bu konuyla ilgili Habeş kralına bir mektup

yıkma kararı vermiş ve bu sebeple büyük bir orduyla Mekke yakınlarına kadar gelmiş, ancak başarılı olamamıştır.⁸⁴

Monofizit Hıristiyanlık adına ciddi gelişmelerin olduğu Ebrehe ve oğullarının yönetimi zamanında Yemen ve Necrân bölgesinde, yerli halkla Habeşli yöneticiler arasında anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Bunun üzerine yerli halk eski Himyerî yöneticilerden ve yöneticiler de Sâsânîlerden yardım istemiştir. Himyerî halkını Habeşlilerden kurtarmak için bölgeye gelen Sâsânîler, Ebrehe'nin oğullarını yenmiş, Yemen ve Necrân bölgesindeki Habeş hâkimiyetini son vermiştir.⁸⁵

Sâsânîlerin bölgede hüküm sürdüğü M.572-597 tarihleri arasında yaklaşık çeyrek yüzyıl bu gelişmeler sekteye uğramış ve Monofizit Hıristiyanlık baskı altına alınmıştır.⁸⁶ Sâsânîler bir taraftan Monofizit Hıristiyanlığı baskı altına alırken, diğer taraftan Arap Yarımadası'nın kuzey ve doğu kesimlerindeki Nestûrîleri himaye etme siyasetini burada da uygulamış ve bölgede Nestûrî Hıristiyanlığın gelişmesini desteklemiştir.⁸⁷ Onların, Nestûrî Hıristiyanlığı destekleme siyaseti sonucunda Yemen bölgesinin, özellikle liman kentlerinde ve kırsal yerleşim yerlerinde Nestûrî Hıristiyanlık yayılmıştır.⁸⁸ Bu çerçevede Hz. Peygamber döneminde Necrân'dan Medine'ye gelen heyet içinde Nestûrî Piskopos Echoyab'ın (İşûiyab) olduğundan söz edilmiştir.⁸⁹

gönderdiğinden ve mektupta şu ifadelerin yer aldığından bahsedilmiştir: "Sana öyle bir kilise yaptırdım ki, benzerini kimse yapmış değildir. Arapları, haccettikleri evden çevirinceye kadar rahat bırakmayacağım." (Bk. Ebî'l-Manzur Hişâm b. Muhmmmed b. es-Sâib İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l- Esnâm*, Matbaatu Daru'l-Kütübi, Kahire 1924, s.45-47).

⁸⁴ Zeydân, *el-Arab*, s.248; Kaynaklar Ebrehe'nin, Peygamberimizin dedesi Abdulmuttalib b. Hâşim'in Mekke'nin yönetiminde bulunduğu sırada, Mekke'ye sefer yaptığını belirtmektedir (Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.312-315); Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmaya gelen ordusu hakkında ayrıca bkz.(el-Fil 105/1-5).

⁸⁵ *Fayda, İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s.10-11, 19-20; Hoyland, *Arabia and The Arabs*, s.56-57.

⁸⁶ Bell, *The Origin of Islam*, s.41.

⁸⁷ *Fayda, İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s.19-20; Necrân'daki Monofizit ve Nestûrî Hıristiyanlık'la ilgili olarak ayrıca bk. (Shahid, *Islam And Oriens Christianus*, s.19-20).

⁸⁸ Cevâd Alî, *Târihu'l-Arab*, III, s.180-181.

⁸⁹ Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ* s.74; Hıristiyanlığın Nestûrî mezhebi, Yemen bölgesindeki yayılışını sonraki yüzyıllarda da devam ettirmiş, hatta piskoposluklar kurulmuştur. Nitekim VIII. yüzyılın sonlarında Nestûrî Katolikos Timotheos'un Yemen ve San'a'ya bir piskopos atadığından söz edilmiştir

Sâsânîler, bölgede Monofizit Hıristiyanlığı baskı altında tutmalarına rağmen; o, yayılmaya ve kurumsallaşmaya devam etmiştir. Bu süreçte İskenderiye ve Antakya gibi değişik piskoposluk bölgelerinden Monofizit piskoposlar bölgeye gelmiş ve buradaki Hıristiyanları organize etmeye çalışmıştır.⁹⁰ Nitekim İskenderiye Patriği III. Timothy'nin (520-536), Yemen bölgesindeki Hıristiyanları yeniden organize etmesi için Kıpti bir piskopos gönderdiğinden söz edilmiştir. Bu piskoposun burada iki yıl kadar görev yaptıktan sonra öldüğü ve ondan sonra Yemen bölgesindeki Hıristiyanların uzun süre piskoposuz kaldığı belirtilmiştir. Bir süre dinî lider eksikliği yaşayan Yemenli Hıristiyanların, yaklaşık yirmi beş yıl sonra, bölgedeki rahiplerin bir sinod toplayarak kendi aralarından bir piskopos seçmesiyle bu eksikliği giderdikleri ifade edilmiştir. Yemen ve Negrân bölgesine İskenderiye ve Antakya'dan piskopos gönderildiği gibi, yaklaşık 550'li yıllarda daha önce Hire bölgesinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Sergius adında Monofizit bir din adamının piskopos olarak gönderildiği ve üç yıl faaliyet gösterdikten sonra bölgeden ayrıldığı, yerine Musa adında birisinin piskopos olarak geldiği belirtilmiştir.⁹¹

3. Hz. Muhammed'in Negrân Hıristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri

Hz. Muhammed daha doğmadan önce Hıristiyanlık, Arap Yarımadası'nın hemen her bölgesinde iyi bilinen bir dindi. Hz. Muhammed'in doğduğu sıralarda Mekkeli Araplar, dolayısıyla onun ataları farklı mevsimlerde,⁹² farklı bölgelerde düzenlenen panayırarda ve ticaret için gittikleri yerlerde Hıristiyanlarla münasebet içinde olmuştur. Nitekim Mekke'de doğup büyüyen Hz. Muhammed, çocukluk ve gençlik dönemlerinde bazı Hıristiyanlarla karşılaşmıştır. Bu çerçevede Hz. Muhammed, çocukken amcası Ebû Talib'le birlikte Suriye tarafına ticaret yolculuğu yapmış ve orada

(Laurence E. Browne, B.D., *The Eclipse of Christianity in Asia (From the Time of Muhammad till the Fourteenth Century)*, Cambridge 1933, s.12).

⁹⁰ Roma yönetimi, Ebrehe'nin Yemen'e hükmettiği sırada buradaki dinî hayatı düzenlemek için, İtalyan asıllı din adamı Gregentius'u buraya göndermiştir. Gregentius'un, Yemen ve Negrân bölgelerindeki Hıristiyanların uyması gereken kuralları içeren 23 maddelik bir belge hazırladığı belirtilmiştir. Nitekim Hamidullah, bazı kaynaklardan hareketle, Gregentius'un hazırladığı kanunun asıl metninin Viyana'da el yazmaları arasında bulunduğunu belirtmektedir (Bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.312).

⁹¹ Trimmingham, *Christianity Among the Arabs*, s.302.

⁹² Kureyş 106/1-2.

Rahip Bahira⁹³ ile karşılaşmıştır.⁹⁴ Ayrıca kaynaklarda onun kendisine vahiy geldiği sıralarda Mekke'de yaşayan ve eşi Hz. Hatice'nin akrabası olan Varaka b. Nevfel'le⁹⁵ görüştüğü belirtilmiştir. Yine onun, Mekke yakınlarındaki Ukaz Panayırı'nda Hıristiyan şair Kus b. Sâide'yi misyonerlik faaliyeti yaptığı sırada dinlediği ifade edilmiştir.⁹⁶

Hz. Muhammed, peygamber olduktan sonra, İslâm'ı tebliğ sürecinde hac zamanında Mekke'ye ve onun yakınlarında kurulan Ukaz, Mecenne ve Zül-Mecâz gibi panayırlara gelen Gassân, Tağlib, İyâd ve Kelb gibi kabilelere mensup Hıristiyanlara İslâm'ı tebliğ etmiştir.⁹⁷ Hz. Muhammed, Mekke ve civarına gelen kabile mensuplarına tebliğde bulunmanın yanı sıra, zaman zaman Kinde, Kelb, Beni Hanife, Zühely ve Beni Âmir gibi Hıristiyan Arap kabileleri ve onların alt kollarına mensup kabilelerin reislerini ziyaret ederek onlara İslâm'ı anlatmaya çalışmış, fakat bu konuda ilerleme sağlanamamıştır.⁹⁸

Hz. Muhammed, Mekke döneminde bazı Hıristiyanlarla karşılaştığı ve görüştüğü gibi, Medine'ye hicret etmesinden sonra tebliğ faaliyetleri çerçevesinde Hıristiyanlarla ilişkiler kurmaya devam etmiştir. O, öncelikle Arap Yarımadası ve çevresinde yaşayan birçok Hıristiyan ve başka din mensubu kabile ve devlet başkanlarına ve dinî liderlere İslâm'a davet mektupları göndermiştir. Bunun yanında o, kendisine bağlılığını sunmak isteyen bazı Hıristiyan heyetleri ve elçileri de kabul etmiştir.⁹⁹

Hz. Muhammed'in Medine'de İslâm'a davet mektubu gönderdiği ve bunun sonucunda yüz yüze görüşme yaptığı dinî grupların en önemlisi Necrân Hıristiyanları olmuştur. Söz konusu Hıristiyanlar, Hz. Muhammed'in mektupla gönderdiği davetine olumlu veya olumsuz cevap vermek yerine, mektupta yazılanların mahiyetini öğrenmek ve onunla bizzat görüşmek üzere Medine'ye bir heyet göndermiştir.

⁹³ Rahip Bahîra'nın kimliğiyle ilgili olarak (Bk. Mustafa Fayda, "Bahîrâ", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), IV, s.486).

⁹⁴ Muhammed b. İshâk b. Yesâr İbn İshak, *Sîret-i İbn İshâk*, (tahkik ve ta'lik Muhammed Hamidullah), Hayra Hizmet Vakfı, Konya 1981, s.53-57; et-Taberî, *Târîhu't Taberî*, II, s.277-279.

⁹⁵ Günaltay, *İslâm Öncesi*, s.79-82; William Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, (çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1986, s.58-59.

⁹⁶ Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, s.165-166

⁹⁷ *Muhtasarı Sîretü'n-Nebiyî*, en-Nâşir: Dâru'n-Nedveti'l-Ciddiye, Beyrut 1987, s.177-180.

⁹⁸ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s.148-149.

⁹⁹ İzzet Derveze, *Asru'n-Nebi*, (*Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*), (çev. Mehmet Yolcu), Ekin Yayınları, İstanbul 1998, I, s.51-52.

H. Muhammed'in, Necran heyetiyle hangi tarihte görüştüğü tam olarak belli olmamakla birlikte, bu konudaki genel kabul gören tarih Hicrî 9. yıldır.¹⁰⁰ H. Muhammed'in Necrânlılara davet mektubunu Muğire b. Şu'be'nin götürdüğü ifade edilmiştir.¹⁰¹ Zira bazı kaynaklar, gönderiliş tarihini belirtmemekle birlikte, H. Muhammed'in, Muğire'yi Necranlıları İslâm'a davet etmek üzere Necran'a gönderdiğini, oradaki Hristiyanların, ona Kur'an'da geçen H. Meryem'le ilgili bir soru sorduğunu, fakat onun soruya cevap veremediği için Medine'ye geri döndüğünü belirtmiştir.¹⁰² H. Muhammed'in Necrânlılara göndermiş olduğu davet mektubunun metni şu şekildedir:

¹⁰⁰ Kaynaklarda Necrân Hristiyan heyetinin Medine'ye gelişiyle ilgili farklı tarihlerden söz edilmektedir. Bu konuda İbn Kesîr, Zührî'den rivâyetle ilk cizyenin Necrân heyetine uygulanması sebebiyle, bu heyetin 9. yılda Medine'ye geldiği görüşündedir (İbn Kesîr, İmadeddin Ebî'l-Fida İsmail İbn Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Daru'l-İhyai'l-Kutubu'l-Arabiyye, Mısır t.y., I, s.370). Bu konuda son dönem kaynaklarda 8. yıl (Trimingham, *Chiristianity Among the Arabs*, s.305-306), 9. yıl (*Fayda, İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s.25-26) ve 10. yıl ((Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabiyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.133) gibi tarihlerden söz edilmektedir. Dolayısıyla Necrân heyetinin Medine'ye gelişi konusunda kaynakların çoğunluğu H. 9. yılı göstermektedir.

¹⁰¹ Kaynaklarda Muğire'in okuma yazma bildiği ve H. Peygamber'in, Necranlı Belhâris kabilesinden Dibâb, Kenan ve Yezid b. el-Muhacel oğullarına gönderdiği mektupları Muğire'ye yazdırdığı belirtilmektedir (Bk. Hamidullah, *el-Vesâik*, Bel. No. 81, 83, 86, s.187-189). Aynı şekilde H. Peygamber'in Necran piskoposlarına teminat amacıyla verdiği mektubunu da Muğire'nin yazdığı ifade edilmektedir (Muhammed Yusuf Kandehlevî, *Hayâtu's-Sahâbe (Hadislerle Müslümanlık)*, (çev. Ali Arslan), İstanbul, ty., I, s.130, 174. dipnot). Bu ifadelerden Muğire'nin Necranlılar hakkında bilgi sahibi olduğu ve elçi olarak Necrân'a gitmiş olduğu anlamını çıkarmak mümkündür.

¹⁰² Muğire b. Şu'be'nin Necran'a gittiği zaman, Hristiyanların ona "Siz kitabınızda 'Ya uhte Harun' (Ey Harun'un kız kardeşi!) (Bk. Meryem 19/28) diyorsunuz. Hâlbuki Musâ, H. İsa'dan şu kadar sene evvel, şu kadar fetretten öncedir. Harun da onun kardeşidir. Meryem nasıl Harun'un kız kardeşi olur?" şeklinde soru sormuşlardır. Muğire de bu soruya cevap verememiş ve Medine'ye geri dönmüştür. O, söz konusu durumu H. Muhammed'e arz edince, H. Peygamber "Keşke, onlara, İsrail oğullarının, geçmiş peygamberlerin ve salih insanların isimleriyle kendi çocuklarını isimlendirdiklerini söylemiş olsaydın." diyerek ona cevap vermiştir. Konunun detayları için bk. (Mustafa Öztürk, "Kur'an Bağlamında H. Meryem'le İlgili Bir İnceleme", *Marife*, Konya 2003, Yıl. III, S.I, s.83-88; ayrıca bk. Mehmet Aydın, "H. Muhammed Devrinde İslâm-Hristiyan Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Belleten, Türk Dil Kurumu (TDK)*, XLIX/193, s.61; Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, s.27).

“İbrahim, İshak ve Yakub'un İlahı olan Allah'ın ismiyle!¹⁰³

Bu mektup, Peygamber ve Allah'ın Resûlü Muhammed'den Necrân halkı ile onların piskoposunadır! Siz barış ehlisiniz. Ben İbrahim, İshak ve Yakub'un İlah'ına hamdediyorum. Bundan sonra ben sizi, kullara ibadeti bırakıp Allah'a ibadete ve yine kulların velâyetini bırakıp Allah'ın velâyetine dönmeye davet ediyorum. Eğer bunu yapmazsanız o zaman haraç veriniz. Yok bunu da yapmazsanız, size harp ilan ediyorum. Selâm.”¹⁰⁴

Kaynaklarda, Hz. Muhammed'in İslâm'a davet eden mektubunun Necrân'a ulaşmasından sonra, oradan Hıristiyan bir heyetin Medine'ye geldiği belirtilmiştir. Ancak kaynaklarda, Necrân'dan Medine'ye gelen heyetin ve heyettekilerin sayısı konusunda bir karışıklık söz konusudur. Necrân'dan Medine'ye gelen heyetle ilgili olarak kaynaklarda farklı rivâyetler vardır. Bu rivâyetlerden birincisine göre Necrân'dan Medine'ye üç, diğer bir rivâyete göre ise altmış kişilik bir heyet gelmiştir. Konuyla ilgili rivâyetler şöyledir:

Bir rivâyete göre; Hz. Muhammed'in gönderdiği sözü edilen bu mektup, Necrân piskoposuna ulaştınca, piskopos çok endişelenmiş ve hemen Necrân halkının bilge kimselerinden Şurahbil b. Vedâa el-Hemdâni, Abdullah b. Şurahbil el-Esbâhî ve Cebbâr b. Feyz el-Hâris'i teker teker huzuruna çağırmış ve bu mektubun mahiyetiyle ilgili onların görüşlerini almıştır. Onların her biri “Biliyorsun, Allah İbrahim'e İsmail'in zürriyeti hakkında peygamberlik vaat etmiştir. Belki de bu kişi Allah'ın vaat ettiği o peygamberdir. Bu konuda başka bilgimiz yoktur.” şeklinde cevap vermiştir. Necrân'ın bilge

¹⁰³ Hz. Muhammed'in Necrânlı Hıristiyanlara yönelik bu hitap biçiminde; Hz. İshak'tan söz ederken, soyundan geldiği Hz. İsmail'den söz etmemesi dikkat çekicidir. Bu durumu, muhatabın mensubiyetini öne çıkarmak suretiyle, onları taltif etmek ve kazanmak için bir yöntem olarak yorumlanabileceği gibi, İslâmî geleneği reddeden Kitap Ehlinde bazı insanların düşünce yapısını hatırlatabileceğini veya rivâyetlerin aktarımında hata yapılmış olabileceğini düşünmek mümkündür.

¹⁰⁴ Kandehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I, s.126. (Hz. Muhammed'in Necrânlılara yazdığı bu mektubun ikinci bir versiyonu ise şu şekildedir: “Muhammed Rasululah'tan, Necrân piskoposlarına, İbrahim, İshak ve Yakub'un Tanrı'sı adıyla. Sizi kullara tapmak yerine Allah'a, tapmaya çağırıyorum. Kullara sığınmak yerine, Allah'a sığınmaya çağırıyorum. Karşı gelerseniz, cizye vardır. (Cizyeyi) kabul etmezseniz, size savaş açarım. Esenlik dilerim.” (Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye* (Hz. Peygamber Döneminin Siyasi- İdari Belgeleri), (çev. Vecdi Akyüz), Kitabevi Yayınları, y.y. ve t.y., Bel. No. 93, s.193-194; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.668; Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed'in Necrânlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü (ÜFİİE)*, (1975), II, s.144).

kimselerinden yeteri kadar bilgi alamayan piskopos, konuyu Nocrân halkına götürmeye karar vermiştir. Bu amaçla piskopos, Nocrân halkını kilisede toplamış, onlara Hz. Muhammed'in mektubunu okumuş ve bu konudaki görüşlerini sormuştur. Nocrân halkı, konuyu araştırmak ve kendilerine haber getirmek üzere ileri gelenlerinin Medine'ye gitmesine karar vermiş; bu amaçla Şurahbîl b. Vedâa el-Hemdânî, Abdullah b. Şurahbîl el-Esbahî ve Cebbâr b. Feyz el-Hâris'den oluşan üç kişilik bir heyeti Hz. Muhammed'le görüşmek üzere Medine'ye göndermiştir.

Üç kişilik Nocrân heyeti Medine'ye varınca üzerlerindeki yolculuk elbiselerini çıkarıp, gösterişli kıyafetler giymiş ve Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak onu selâmlamışlardır. Ancak Hz. Peygamber, Nocrân heyetinin selâmını almamıştır.¹⁰⁵ Bunun üzerine onlar, o sırada orada bulunan ve daha önceden tanıdıkları Hz. Osman'a ve Abdurahman b. Avf 'a, neden Hz. Muhammed'in kendi selâmlarını almadığını sormuştur. Hz. Osman ve Abdurrahman b. Avf ise, bu soruyu Hz. Ali'ye sormuş ve Hz. Ali de "Onlar sırtlarındaki gösterişli elbiseleri çıkarıp, yolculuk elbiselerini giysinler" demiştir. Bundan sonra onlar denileni yaparak Hz. Muhammed'in huzuruna çıkmış; Hz. Muhammed onları kabul etmiş ve karşılıklı olarak dinî konularda konuşmuşlardır.

Nocrân heyeti ve Hz. Muhammed dinî konularda konuşurlarken; heyet, Hz. İsa'nın konumuyla ilgili olarak Hz. Muhammed'e "Eğer sen bir peygamber isen İsa hakkındaki görüşlerini öğrenmek isteriz." demiştir. Hz. Muhammed de "Hz. İsa hakkında bugün birşey söylemeyeceğini, Allah'ın kendisine bildirmesi halinde, onunla ilgili kendilerine haber vereceğini" söylemiştir. Ertesi günü Hz. Muhammed, onlara Hz. İsa'nın yaratılışından söz eden Âl-i İmrân Suresinin "*Allah nezdinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "Ol!" dedi ve oluverdi. Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyle ise şüphelilerden olma. Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dâhil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim.*"¹⁰⁶ âyetlerini okumuştur. Ancak Nocrân heyeti; Hz. Muhammed'in okuduğu âyetlerden hoşlanmamıştır. Bunun üzerine Hz. Muhammed onları lânetleşmeye davet etmiş, fakat onlar bundan kaçınmıştır. Hz. Peygamber, onlarla İslâm'ı kabul etmemeleri sebebiyle, cizye olarak

¹⁰⁵ İmadeddin Ebî'l-Fida İsmail İbn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Matbaatu's-Saade, Mısır 1932,V, s.53-54; Kaynaklara göre; Hz. Muhammed, Nocrân heyetinin selâmını almayışının nedenini şöyle açıklamıştır: "Beni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki onlar bana ilk geldiklerinde İblis de onlarla beraberdi."(İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, s.54); Kandehlevî, *Hayâtu's-Sahâbe*, I, s.127).

¹⁰⁶ Âl-i İmrân 3/59-61.

yıllık belli bir miktar vergi vermek şartını içeren bir antlaşma yapmış ve onlar da Necrân'a dönmüştür.¹⁰⁷

Bir başka rivâyete göre; on dördü ileri gelenlerden olmak üzere altmış kişilik bir Necrân Hıristiyan heyeti,¹⁰⁸ Hz. Muhammed'le görüşmek üzere Medine'ye gelmiştir. Bu heyete Âkib Abdu'l-Mesih b. Dırâs el-Kindi, Piskopos Ebû'l-Hâris b. Alkame ve Seyyidleri el-Eyhem başkanlık etmiştir. Söz konusu heyet, ikinci vakti Medine'ye gelmiş ve Mescid-i Nebevî'de doğuya dönerek ibadet etmek isteyince bazı sahabiler onlara müdahale etmek istemiştir. Hz. Peygamber, sahabilerin onlara müdahale etmesine izin vermemiş; aksine, büyük bir hoşgörü örneği göstererek Necrânlı Hıristiyanların diledikleri gibi ibadet etmelerine izin vermiştir.¹⁰⁹

Mescid-i Nebevî'de istedikleri gibi ibadetlerini yapan Necrân heyeti, ertesi günü Hz. Muhammed'in huzuruna çıkmışlardır. Hz. Muhammed, onların liderleri Ebû'l-Hâris ve Abdu'l-Mesih'e "... *Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Müslümanlarız! deyiniz.*"¹¹⁰ âyetini okumuş ve İslâm'a davet etmiştir. Fakat onlar "Biz senden önce Müslüman olduk" diye cevap vermişler ve onun davetini reddetmişlerdir. Onların bu tutumu üzerine Hz. Peygamber, "Yalan söylediniz, siz Allah'a oğul isnat edip dururken İslâm'ınız nasıl sahih olur?" demiştir.¹¹¹ Onlar, Hz. Muhammed'e "İsa Allah'ın oğlu değilse, o halde onun babası kim? ve "Efendimiz'in işi hakkında ne dersin?" gibi sorular yöneltmişlerdir.¹¹² Hz.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, s.54-55; İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'ani'l-Azîm*, I, s.370.

¹⁰⁸ Necrânlı Hıristiyan heyetinde; Âkib Abdul Mesih, Seyyid Eyhem, Ebû Hâris b. Alkame (Beni Bekr b Vâil'in kardeşi), Evs, Hâris, Zeyd, Kays, Yezid, Amr, Abdullah, Yuhannes, Nübeyh, Huveylid ve Halid gibi isimlerden söz edilmektedir (Ebû Muhammed Abdu'l-Melik İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, Matbaa Mustafa el-Babi el-Halel, Mısır 1936, II, s.224; *Muhtasarı Siretu'n-Nebiyyi*, s.260).

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, s.223-224; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, y.y, 1979, II, s.1011-1012; Ramazan Hurç, "Dinler Arası Diyalog Bağlamında Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla İlişkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2 (2002), s.382.

¹¹⁰ Âl-i İmrân 3/64.

¹¹¹ Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in Necrânlı Hıristiyanlara "Yalan söylüyorsunuz, sizi İslâm'ı kabulden üç şey alıkoymaktadır. Bunlar, domuz eti yemeniz, haça tapmanız ve Tanrı'nın oğlu olduğuna inanmanızdır." dediği belirtilmektedir (İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, s. 225; Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvud el-Belâzûrî, *Futûhu'l-Buldân*, Mısır 1932, s.75; Hıristiyanların Allah'a çocuk isnadı ile ilgili olarak ayrıca bk. (Remzi Kaya, *Kur'ân'a Göre Ehl-i Kitap ve İslâm*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2011, s.162-165).

¹¹² Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, II, s.1012; *Fayda, Hz. Muhammed'in Necrânlı*, s.145; Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984, s.80.

Muhammed, Allah'ın diri, ölümsüz, her şeyi görüp gözeten, her şeyin sahibi, yemeyen ve içmeyen bir varlık olduğunu, oysa Hz. İsa'nın Allah'ın kulu, bir kadından doğan, yiyen içen bir insan olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine, onlar "Öyleyse, onun gibisini gördün mü veya duydun mu?" demişler ve sözlerine "Eğer sen doğruysan, bize ölüden dirilen bir kul göster, doğuştan körü düzelt, çamurdan kuş yap ve ona ruh üfle" şeklinde devam etmişlerdir.¹¹³ Bu sorular üzerine Hz. Muhammed susmuş ve sonra onlara: "Bugün, size söyleyeceğim bir şey yoktur. Allahu Teâlâ'nın İsa hakkında buyuracağı şeyi size haber verinceye kadar burada bekleyin." demiş, onlar da Hz. Muhammed'in yanından ayrılmışlardır.¹¹⁴ Kaynaklarda Necrân heyetinin Medine'de bulunduğu sırada, Hıristiyanlarla ilgili Âl-i İmrân Suresi'nin bazı âyetlerinin nazil olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵

Âl-i İmrân Suresi'nde Necrânlıların Hz. İsa ilgili birçok sorusuna cevap verilmesine rağmen, onların asıl üzerinde durduğu mesele, Hz. İsa'nın babasız yaratılmış olmasıydı. Bununla ilgili soruya şöyle cevap verilmiştir: "Muhakkak, Allah'ın indinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah, Âdem'i topraktan yarattı. Sonra ona "Ol" dedi. O da oluverdi (İsa da öyledir)."¹¹⁶ Böylece Hz. İsa'nın babasız yaratılışı, Hz. Âdem'in anne-baba olmaksızın topraktan yaratılışı örneğiyle açıklanmıştır. Fakat Necrânlı Hıristiyanlar, Hz. İsa konusunda Kur'an'ın bu açıklamasını kabul etmemiş ve Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu konusunda ısrar etmiştir. Hıristiyanların bu ısrarı üzerine Hz. Muhammed, "Siz, İsa'nın Allah'la bir olduğuna inanıyor, öyle iddia ediyorsunuz. Ben ise, onun Allah'ın kulu ve Peygamberi olduğuna inanıyorum. Şu halde, yarın mescide gelin, hep beraber Allah'a dua edelim ve aramızdan kim yalancıysa, Allah ona lânetini ve gazabını yollasın."

¹¹³ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, II, s.1012-1013.

¹¹⁴ İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, s.225-229; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, II, s.1013; Abdullah Bayram, "Ehl-i Kitaba Yaklaşımı Temelinde Kur'an'ın Allah İnancı Açısından Hıristiyanlığa Yaptığı Diyalog Çağrısı ve Bunun Dünya Barışına Katkısı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2013), 2/4, s.203.

¹¹⁵ Kaynaklarda Âl-i İmrân Suresinin kaç âyetinin Necrân Hıristiyanlarıyla ilgili olduğu hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu çerçevede bazı kaynaklar, Surenin başından itibaren 83 âyetinin Necrân heyeti hakkında nazil olduğunu belirtmekte (İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'ani'l-Azîm*, I, s.343); bazıları da bu surenin farklı zamanlarda dört bölüm olarak nazil olduğunu, sadece 33-63. âyetlerin Necrân Hıristiyanlarının Medine'ye ziyareti sırasında nazil olduğunu ifade etmekte (Ebû'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an* (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri), İnsan Yayınları, İstanbul 1986, I, s.203); bir kısım kaynaklar da ise surenin başından mübâhele âyetinin sonuna kadar Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu belirtmektedir (H.Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl* (Kur'an Âyetlerinin İnış Sebepleri ve Tefsirleri), Kuzucular Ofset, Konya 1965, c.II, s.1).

¹¹⁶ Âl-i İmrân 3/59.

diyerek Hıristiyan heyetini karşılıklı “mubâhaleye” (mulâane-lânetleşme) davet etmiştir.¹¹⁷

Sonraki gün Hz. Muhammed, kızı Hz. Fatıma, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i yanında getirmiş ve onları Necrânlı heyetin karşısına çıkarmıştır.¹¹⁸ Hz. Peygamber'in bu davranışı karşısında, Necrânlı Hıristiyanlar düşünmek ve durumu değerlendirmek için ondan izin isteyerek oradan ayrılmıştır. Mescitten ayrılan Necrânlı heyetin başkanı Abdü'l-Mesîh, arkadaşlarına şöyle demiştir: “Ey Hıristiyan Cemaati! Hepimiz çok iyi biliyorsunuz ki, Muhammed gönderilmiş bir Peygamber'dir ve yine biliyorsunuz ki, peygamberlerle lânetleşen bir kavmin zürriyeti kesilir. Onunla lânetleşmeyi kabul etmeyiniz ve kendisiyle bir anlaşma yaparak dininizde kalınız.”¹¹⁹ Bu konuşmadan sonra Necrân Hıristiyan heyeti, Hz. Peygamber'e gelmiş “Ey Ebu'l-Kâsım! Seninle lânetleşmemeye karar verdik. Seni kendi dininle baş başa bırakacağız, biz de kendi dinimizde kalacağız. Bizim hakkımızda nasıl istersen öyle hüküm ver. Biz sana istediğin şeyi verelim ve seninle anlaşma yapmış olalım ...”¹²⁰ demiş, lânetleşmek istemediklerini ve antlaşma yapmak istediklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Necrân heyetiyle, içeriği bütün Necrân halkını kapsayan bir antlaşma yapmış, onlara birtakım teminatlar vermiş¹²¹ ve onların ihtilaf

¹¹⁷ “Mubâhale” veya “mulâane” (lânetleşme) karşılıklı konuşmak suretiyle halledilemeyen bir konuyu çözümlmek için “Hangi taraf yalancı ise Allah ona lânet etsin.” diyerek her iki tarafın Allah'a dua etmesidir. İslâm geleneğinde bu davranış, Kur'an'da geçen “Sana gelen ilimden sonra artık her kim seninle münakaşaya kalkarsa şöyle deyiver: ‘Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendilerimizi ve kendilerinizi çağıralım, sonra da lânetleşelim. Allah'ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim.” şeklindeki Âl-i İmrân Suresi 61. âyetine dayandırılmakta ve bu âyet “Mubâhale Âyeti” olarak da adlandırılmaktadır (İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, s. 232-233; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, s.1130).

¹¹⁸ Bk. el-Belâzûrî, *Futûhu'l-Buldân*, s.75; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, s.54; Muhammed Abduh, mubâhale olayında Hz. Peygamber'in aile efradını getirme olayıyla ilgili rivâyetlerin, Şiilerce uydurulmuş olduğunu ve bunun Ehl-i Sünnet tarafından da benimsediğini ifade etmektedir (Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, el-Matbaatu'l-Emriyye, Mısır, H.1322, III, s.322).

¹¹⁹ Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s.81; Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabiyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.135.

¹²⁰ Bk. İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, s.233; ayrıca bk. Muhammed b. Sa'd b. Menâ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubra*, Matbaatu'l-Lecne Neşri's-Sakaf, Kahire H.1358, II, s.120.

¹²¹ Hz. Muhammed'in Necrân Hıristiyan heyetiyle yaptığı antlaşmanın metni şöyledir: “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Bu Allah'ın Rasûlu Muhammed'den Necrânlılara yazdığı yazıdır. Her çeşit meyve, ürün, altın, gümüş

ettikleri konularda kendilerine yardımcı olması için Ebû Ubeyde Âmir b. Abdullah b. el-Cerrâh'ı onlarla beraber Negrân'a göndereceğini bildirmiştir.¹²² Hz. Muhammed'in Negrânlı Hıristiyanlarla yapmış olduğu bu teminat sözleşmesinin kendisinden sonra gelen üç halife tarafından da yenilenerek devam ettiği belirtilmiştir.¹²³

Yukarıda zikrettiğimiz Negrân Hıristiyan heyetinden başka, Hz. Muhammed'in Halid b. Velid'i H.10. yılda askerî bir birlikle Negrân'a göndermesinden sonra Medine'ye bir heyet daha gelmiştir. Bu heyet, Halid b. Velid'in Negrân'daki tebliğ faaliyetleri sonucunda Müslüman olan Benû'l-Hâris b. Ka'b'ın (Belhâris) kabile üyelerinden oluşan bir heyettir.¹²⁴ Hz. Muhammed, Müslüman Benû'l-Hâris b. Ka'b heyetiyle bir görüşme

hakkında Allah'ın hükmü onlara tatbik edilecektir. Bu sefer onlardan alınacak vergi kendilerine bırakılmıştır. Onlar her yıl bin tanesi Recep ayında, bin tanesi de Safer ayında olmak üzere iki bin kat elbiseyi ve her bir elbiseyle birlikte bir ukiye (genellikle 40 dirhem veya 128-280 gram ağırlığında bir ölçü birimi) gümüş ödemekle mükelleftirler. Elçilerimin yirmi günlük ya da daha az süreli ikamet ve sefer masrafları da Negrânlılara aittir. Elçilerim bir aydan fazla tutulup bekletilemezler. Yemen'de bir harp çıktığı zaman onlar, emanet olarak otuz zırh, otuz at, otuz deve vermekle de mükelleftirler. Elçilerimin emanet olarak aldıkları zırhlar veya atlar, binek hayvanları ya da sair eşyalar kendilerine teslim ve bunlardan zayi olanları tazmin edilinceye kadar elçilerimin kefaleti altında bulunacaktır. Negrân ve çevresindekilerin, malları, canları, dinleri, aşiretleri, kiliseleri, az veya çok ellerinde bulunan her şeyleri Allah ve Rasûlu'nun himayesi altındadır. Ne din adamının görevi, ne papazın papazlığı, ne de kâhinin kâhinliği değişecektir. Onların üzerinde ne bir faiz alacağı, ne de Câhiliye devrinden kalma kan davası vardır. Onlar ne bir zarara, ne bir güçlüğü uğratılacaklar, ne de yurtlarına ordu ayak basacaktır. Şeref sahibi kimselerden her kim faiz alıp yerse, himayem ondan uzaktır. Onlardan biri başka birinin yaptığı haksızlıktan dolayı sorumlu tutulmayacaktır. Onlar haksızlık edip ahitlerini bozmadıkları, öğüt dinledikleri, hallerini düzelttikçe Allah'ın takdiri gelinceye kadar burada yazılı olduğu üzere temelli olarak Allah ve Rasûlu'nun himayesinde dirler." (Bk. el-Belâzûrî, *Futûhu'l-Buldân*, s.76; ayrıca bk. Yakub b. İbrahim b. Habib el-Kufî Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, (çev. Muhammed Ataullah, sad. İsmail Karakaya), Akçağ Yayınları, İstanbul 1982, s.195-196; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.671-672; *Fayda, İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s.29-30; Salih, *el-Mesihîyyetu'l-Arabiyyetu ve Tatvirâtuhâ*, s.136.

¹²² İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, s.233; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.669-672; *Fayda*, Hz. Muhammed'in Negrânlı, s.145-147; *Fayda, İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s.29; Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, s.80-81.

¹²³ Ünalın-Öztürk, *Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla*, s.27.

¹²⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.70-75; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi, Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, Şamil Yayınları, İstanbul 1981, X, s.25).

gerçekleştirmiş ve bu görüşmede, onlara İslâm öncesi hayatlarıyla ilgili birtakım sorular sormuş ve onların gerçekten Müslüman olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Onların “Ey Allah’ın Rasûlu! Senin vasıtanla bizi doğru yola ileten Allah’a hamderiz.” demeleri üzerine Hz. Peygamber “Doğru söylediniz.” demiş ve Necrânlıları İslâm konusunda bilgilendirmesi için Kays b. Husayn’ı görevlendirmiştir.¹²⁵ Benzer şekilde Hz. Muhammed’in Amr b. Hazm’ı zekât toplaması için Necrân’a gönderdiğinden söz edilmiştir.¹²⁶ Ayrıca Hz. Muhammed, Halid b. Velid’in ulaşamadığı Necrânlıları İslâm’a davet etmesi, zekât ve cizye tahsil etmesi için bir mektupla birlikte H.10. yılda Hz. Ali’yi Necrân’a göndermiştir.¹²⁷ Kaynaklarda Hz. Ali’nin, bu mektubu Necrânlılara okuduğundan söz edilmekte, fakat mektubun içeriği hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹²⁸

Hz. Muhammed’in, Necrân din adamlarına verdiği söz konusu teminat mektubunun dışında Hamidullah, kendisinin uydurma olarak nitelendirdiği iki nüshası bulunan bir başka mektubun varlığından daha söz etmektedir.¹²⁹ Söz konusu mektubun birinci nüshasında genel olarak, Yahudilerin, müşriklerin ve başka milletten insanların Hz. Muhammed’e karşı çıktıkları, onu öldürmeye çalıştıkları; buna karşılık Hıristiyanların ona destek olduğuna vurgu yapılmakta ve Mâide Suresinin bazı âyetleri¹³⁰ buna örnek gösterilmektedir. Aynı şekilde Medine’ye gelen Necrân Hıristiyan heyetinin sözlerinde durarak Hz. Muhammed’e her türlü desteği verdikleri belirtilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed’in farklı bölgelerdeki Hıristiyanlara davet mektupları gönderdiği, onların bu davete tamamen kayıtsız kalmadıkları belirtilmekte, buna karşılık Hz. Muhammed’in de onlara ilgi, sevgi ve ahde vefa gösterdiği ifade edilmektedir. Son olarak Hz. Peygamber’in, Necrân Hıristiyanlarına verdiği bu güvenceyi kendisinden sonra yönetime gelecek müminlerin de aynen yerine getirmesini istediği belirtilmektedir.

Hamidullah’ın uydurma olarak nitelendirdiği mektubun ikinci nüshasında da öncelikle benzer ifadeler yer almaktadır. Bu belgede öncelikle, Hıristiyanların piskopos, rahip ve gezgin din adamlarının ibadetlerinin engellenemeyeceği, görevlerinden alınamayacağı, cizye ve haraçla mükellef tutulamayacakları, ibadethanelerinin yıkılamayacağı ve camiye

¹²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, V, s.98-99; et-Taberî, *Târîhu’t Taberî*, III, s.126-128; Kandehlevî, *Hayâtu’s-Sahâbe*, I, s.109-109; Köksal, *İslâm Tarihi*, X, s.25-26.

¹²⁶ Bk. Ebu Yusuf, *Kitabu’l-Harac*, s.194.

¹²⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, s.668; Murat Ağarı, *Hz. Muhammed’in Hıristiyanlarla Mücadele Stratejisi*, Ayışığı Yayınları, İstanbul 2003, s.99.

¹²⁸ Hamidullah, *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye*, Bel. No. 80/a-b-c,d, s.185-186.

¹²⁹ Hamidullah, *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye*, Bel. No. 96-97,102, s.199-209, 213-215.

¹³⁰ Bk. Mâide 5/82-85.

çevrilemeyeceği üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, din adamı olmayan Hıristiyanların, İslâm dinine girme konusunda zorlanamayacağı ve maddî durumlarına göre cizye veya haraç vermeleri gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca Müslümanların, Hıristiyanların kiliselerinin onarımına yardım etmeleri ve dinleriyle ilgili işlerde haksızlığa uğratılmamaları gerektiği ifade edilmektedir. Bütün bunlara karşılık, Hıristiyanların da sözlerinde durmaları, savaş ve barış halinde Müslümanların aleyhine faaliyetlerde bulunmamaları istenmektedir. Mektubun sonunda, dile getirilen sorumlulukların yerine getirilmemesi halinde Allah'ın ve Peygamber'in korumasından uzak kalınacağı da belirtilmektedir.¹³¹

Sonuç

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun denetimindeki Filistin yöresinde I. yüzyılda Hz. İsa'nın tebliğe başlamasıyla, bir Yahudi ihya hareketi olarak ortaya çıkmış ve zamanla evrensel bir din olmuştur. Evrensel bir din olma sürecinde Hıristiyanlık, bazı dinî grupların ve Roma yönetiminin baskısına maruz kalmıştır. Fakat bu dinin, Roma'yla olan sorunlu ilişkisi, Roma tarafından resmî din olarak kabul edilmesinden sonra değişmiştir. Bu süreçte Hıristiyanlar, ilahiyatla ilgili konuları tartışmaya başlamış ve bunun sonucunda sonradan birer mezhep haline gelecek bir takım dinî gruplara ayrılmıştır. Bütün bunlara rağmen Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu ve onun ezeli rakibi Sâsânî İmparatorluğu ve Arap Yarımadası'nın hemen her bölgesinde yayılma imkânı bulmuştur. Nitekim İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde Yarımada'nın güneybatı kesimlerindeki Necrân'da önemli bir Hıristiyan nüfusun varlığından söz edilmiştir. Bu çerçevede Hz. Muhammed, tebliğ sürecinde Hıristiyanlar ve diğer din mensuplarının liderlerine İslâm'a davet mektupları gönderdiği gibi Necrân Hıristiyanlarına da bir davet mektubu göndermiştir. Bunun üzerine Necrânlı Hıristiyanlar, Hz. Muhammed'le görüşmek üzere Medine'ye bir heyet göndermiştir. Hz. Muhammed, bu heyetle görüşmüş ve onları İslâm'a davet etmiştir. Necrânlı Hıristiyanlar, onun davetini kabul etmemiş ve dinlerinde kalmak istemiştir. Hz. Muhammed de, dinlerini rahat yaşamaları için, Necrânlı Hıristiyanlara bir teminat mektubu vermiştir.

¹³¹ Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Bel. No. 96-97, s.199-209.

Kaynaklar

- Abduh, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Mısır: el-Matbaatu'l-Emriyye H.1322, (I-V).
- Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, (Süryaniceden İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, (I-II).
- Ağarı, Murat, *Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Mücadele Stratejisi*, İstanbul: Ayışığı Yayınları 2003.
- Ağırakça, Ahmet, "Gassâniler", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, s.397-398.
- Albayrak, Kadir, "Nestûrilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, s.15-17.
- Atiya, Aziz S., *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, (çev. Nurettin Hiçyılmaz), İstanbul: Doz Yayınları 2005.
- Aydın, Fuat, "Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları (DTA)-III, Hıristiyanlık: Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları 2002, s.71-93.
- Aydın, Mehmet, "Hz. Muhammed Devrinde İslâm-Hıristiyan Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Belleten, Türk Dil Kurumu (TDK)*, XLIX /193, s.53-62.
- , *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları 1989.
- Bates, Daniel G.-Amal Rassam, *Peoples and Cultures of Th e Middle East*, New Jersey- USA, 1983.
- Bayram, Abdullah, "Ehl-i Kitaba Yaklaşımı Temelinde Kur'an'ın Allah İnancı Açısından Hıristiyanlığa Yaptığı Diyalog Çağrısı ve Bunun Dünya Barışına Katkısı", *Gümüüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2013), 2/4, s.196-232.
- el-Belâzûrî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvud (ö.279/892-3), *Futûhu'l-Buldân*, Mısır: Matbaatu'l Mısriyye, 1932.
- Bell, Richard, *The Origin of Islam in its Christian Environment*, (The Gunning Lectures-Edinburg University 1925), Great Britian 1968.
- Beynan, Fûad-Matar, İbrâhîm, *Kenîsetu'l-Ebâ (Târîhu'l-Kenîseti lil-Kurûni'l-Âşiretu'l-Ûlâ)*, Beyrut: Neşru Bitteâvni mea Mecmui'l-Kenâisi, 1965.
- Bihlmeyer, K.-H. Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, (çev. Antun Göral), İstanbul 1972.
- Bilge, Mustafa L., "Necran", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, s.507-508.
- Brockelmann, Carl, *Tarihu's-Şuûbi'l-İslâmiyye*, Beyrut: Daru'l-İlm, 1953, (I-V).
- Browne, Laurence E., B.D., *The Eclipse of Christianity in Asia (From the Time of Muhammad till the Fourteent Century)*, Cambridge 1933.

- Büyükcoşkun, Kudret, "Arabistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), XIII, s.248-252.
- Cevâd Alî, *Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm*, Bağdat: Matbuatu'l Mecmûi'l İlmiyyi'l Irakî, 1950-1959, (I-VIII).
- Clark, Gillian, *Christianity and Roman Society*, New York 2004.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları 1982.
- Çelik, Mehmet, *Süryânî Tarihi-I*, Ankara: Ayraç Yayınları 1996.
- , "Süryânîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XXXVIII, s.175-178.
- Derveze, İzzet, *Asru'n-Nebi (Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı)*, (çev. Mehmet Yolcu), İstanbul: Ekin Yayınları 1998, (I-III).
- Ebusa, el-Eb el-Bîr, *Târihu'l-Keniseti's-Şarkiyye*, Musul 1973, (I-?).
- Ebu Yusuf, Yakûb b. İbrahim b. Habib el-Kufi (ö.182/803), *Kitabu'l-Harac*, (çev. Muhammed Ataulah, sad. İsmail Karakaya), İstanbul: Akçağ Yayınları 1982.
- Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl (Kur'an Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri)*, Konya: Kuzucular Ofset 1965, (I-XIV).
- Es'ad, Mahmud (Seydişehrî), *İslâm Tarihi, (Tarih-i Dîn-i İslâm)* (sad. Ahmed Lüfi Kazancı- Osman Kazancı, İstanbul 1983.
- el-Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, (çev. Y. Vehbi Yavuz, İstanbul 1980.
- Fayda, Mustafa, "Bahîrâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (DİA), IV, s.486-487.
- , "Hz. Muhammed'in Necdîli Hıristiyanlara Görüşmesi ve Mübâhele", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü (AÜİFİİE)*, II, s.143-149.
- , *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1982.
- el-Feyyûmî, Muhammed İbrahim, *Târihu'l Fikri'd Dînî'l Câhilî*, Beyrut 1999.
- Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, (çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık Yayınları 1972.
- Gibb, H.A.R., *Islam, A Historical Survey*, New York: Oxford University Press 1975.
- Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araçlar ve Dinleri*, (sad. M. Mahfuz Söylemez- Mustafa Hizmetli), Ankara: Ok Yayınları 1997.
- Gündüz, Şinasi, *Paolus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2001.
- , "Hz. İsa'nın Mesajını Anlamak (İsevilik)", *Köprü*, İstanbul 2006, S.93, s.17-22.

- Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye* (Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri), (çev. Vecdi Akyüz), Kitabevi Yayınları, y.y. ve t.y.
- , *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayınları 1980, (I-II).
- , *İslâm Müesseselerine Giriş*, İstanbul: Bir Yayıncılık 1984.
- Hasan İbrahim, Hasan, (*Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal*) *İslâm Tarihi*, (çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş), İstanbul: Kayıhan Yayınevi 1991, (I-VII).
- Hayes, E.R., *Doğu-Batı Asur/Süryânilerin Kurduğu Urfa Akademisi*, (çev. Yaşar Günenç), İstanbul: Yaba Yayınları 2002.
- Hitti, Philip K., *Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980, (I-IV).
- Hoyland, Robert G., *Arabia and The Arabs (from The Bronze Age to The Coming of İslâm)*, London and New York: Routledge 2003.
- Hurç, Ramazan, "Dinler Arası Diyalog Bağlamında Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla İlişkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2002), 12/2, s. 367-394.
- İannitto, P.Luigi, *Hıristiyan Dininin Esasları*, İstanbul: Sent Antuan Kilisesi Yayını, 1982.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik (ö.218/839), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Mısır: Matbaa Mustafa el-Babi el-Halel 1936, (I-IV).
- İbn İshak, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ö.151/768), *Sîret-i İbn İshâk*, (tahk ve ta'lik Muhammed Hamidullah), Konya: Hayra Hizmet Vakfı 1981.
- İbn Kesîr, İmadeddin Ebî'l-Fida İsmail İbn Ömer (ö.774/1395), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Mısır: Daru'l-İhyai'l-Kutubu'l-Arabiyye, t.y. (I-IV).
- , *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mısır: Matbaatu's-Saade 1932, (I-XIV).
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menâ (ö.230/851) *et-Tabakâtu'l-Kubra*, Kahire: Matbaatu'l-Lecne Neşri's-Sakaf H.1358, (I-IV).
- İbnu'l-Kelbî, Ebî'l-Manzur Hişâm b. Muhmmmed b. es-Sâib (ö.204/819) veya 206/821), *Kitâbu'l-Esnâm*, Kahire: Matbaatu Daru'l-Kütübi 1924.
- İğnâtyus Ya'kûb Es-Sêlis, (Batrik Antâkiyetu ve Sâiru'l Meşrik), *eş-Şuhedâu'l Himyeriyyune'l Arab fi el-Vesâiki's Süryâniyye*, Dimeşk 1966.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf (ö.1384/1965), *Hayâtu's-Sahâbe (Hadislerle Müslümanlık)*, (çev. Ali Arslan), İstanbul: Okusan Yayınları, t.y., (I-III).
- Katar, Mehmet, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da Töve*, Ankara: Töre Yayınları 1997.
- , "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)" *İslâmî Araştırmalar (İSAR)* (2007), 20/3, s.330-339.

- Kaya, Remzi, *Kur'ân'a Göre Ehl-i Kitap ve İslâm*, İstanbul: Yağmur Yayınları 2011.
- Kazhdan, Alexander P. Vd., "Bartholomew", *The Oxford Dictionary of Byzantium (ODB)*, New York-Oxford, 1991, I, s.259, (I-III).
- Killen, W. D., *The Ancient Church: Its History, Doctrine, Worship, and Constitution*, Dodo Press, y.y. ve t.y.
- Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi (Hz. Muhammed ve İslâmiyet)*, İstanbul: Şamil Yayınları 1981, (I- XI).
- Kurt, Halil, "Yemen", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXIII, s.400-401.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, "Hicâz", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, s.432-437.
- Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, (çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: Anka Yayınları 1979.
- Mevdûdî, Ebû'l A'lâ, *Tefhîmu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, İstanbul: İnsan Yayınları 1986, (I-VII).
- el-Muhlisi, el-Eb Yûsuf eş-Şâmmas, *Hulâsatu Tarîhi'l-Keniseti'l-Milkiyye*, Lübnan-Sayda: Matbaatu'l-Muhasiyye 1959, (I-?).
- Muhtasarü Sîretü'n-Nebiyâyî*, en-Nâşir: Dâru'n-Nedveti'l-Ceddiye, Beyrut 1987.
- Öztürk, Mustafa, "Kur'an Bağlamında Hz. Meryem'le İlgili Bir İnceleme", *Marife*, Konya 2003, Yıl. III, S.I, s.83-88.
- Öztürk, Levent, *İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat 2012.
- , *İlk Hicret Habeşistan*, İstanbul: Siyer Yayınları 2015.
- Salih, Selvâ Belhâc, *el-Mesihîyyetu'l-Arabîyyetu ve Tatvirâtuhâ (min Neş'etihâ ilâ'l Karnî'r-Râbia'l-Hicrî/el-Âşir'l-Mîlâdî)*, Beyrut 1997.
- Shahid, Irfan, "Islam And Oriens Christianus (Makka 610-622 Ad)", ("ed." Emmanouela Grypeou, Mark Swanson ve David Thomas), *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam*, Leiden-Boston, Brill, 2006.
- Sönmez, Zekiye, *İslâm'ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadası'nda Hristiyanlık*, Ankara: TDV Yayınları 2012.
- Şalbî, Rauf, *et-Tefkîru'd-Dinî fî'l-Âlemi Kable'l-İslâm*, Devha: Dâru's-Sakâfe, t.y.
- et-Taberî, İbn Ca'fer Muhammed b. Cerir (ö.310/923), *Târîhu't Taberî (Târîhu'l Umem ve'l-Mulûk)*, (thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Beyrut: Daru'l-Kalem t.y., (I-XI).
- The New Testament, İncil*, The New King James Version, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları 2000.
- Trimingham, J. Spencer, *Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times*, London and New York: Longman Group Limited 1979.

- Tomar, Cengiz, "Yemen", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXIII, s.401-406.
- Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları 1997.
- Ünalın, Sıddık-Öztürk, Hakan, "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2007), 12/2, s.11-31.
- Watt, William Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, (çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1986.
- Yazır, Elmalı'lı M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, y.y, 1979, (I-X).
- Yıldırım, Münir, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları 2005.
- Zeydân, Corci, *el-Arab Kable'l İslâm*, y.y., Matbaatu'l-Hilal 1908.

